

به ناوی یهزدانی مهزن

بابهت

زهردهشتی کورد و خویندنه هوهیهکی فهلسهفی -- میژوویی

تۆزینه هوه و نووسین:

جهلال حاجی زاده

پندار نیک

«ئەز لە ئايینی مەزدیسنا ریز دەگرم که فریدەری ئامرازی جهنگ و دژ بەشەر و خوینپریژییە.»
(بەسنا-هاتی ۱۲-خالی ۹). "ئەشو زەردەشت"

پێشەکی:

میژووی مروۆف تەنیا شروۆقە شەر و خوینپریژی و پیکدادان نییە، بەلکوو ئایین و ریازی ژیان و کردەوی بە کەلک و ئەندیشە بەرزیشی تیا داهاوتۆتەگەر و بە روونی وەبەر چاو دیت، بە شیوەیەک که چرای ری مروۆف و مروۆقایەتی لە قوناغەکانی دیکە ئینسان دەژمیردیت. بەبێدردۆنگی یەکیک لە قوناغەکانی گونجاو و پربایەخی میژووی ژیان مروۆف، سەردەمی ئەشو(۱) زەردەشت بەدی دەکریت. دیارە لەبارە هەر کەسایەتی کۆن و شوین دانەر، چوونیتی وچەندایەتی ژیان، بیروبوچوون و دەسکەوتەکانی، قسە زۆر لەسەر دەکریت که زۆربە کات، تووێزەرەکان بە هۆی ئەو یەکە بەلگە یەکی شاز و ریک و پیکیان لە دەس دانیه، لە دەرنەنجامی لیکۆلینە هەوکانیاندا ریکەگەلی جوړاوجۆر دەبێن؛ واتە، هەر یەکە، بە پێی توانای برینی هزری و رۆچوون بە دەقەکان و بوچوون و فامی خو، گریمانە ه و لیکدانە هوی جیاواز، تەنانە هت دژ بە یەک، دینە ه ئاراه، هەر بۆیەش تاکوو ئیستە، نە هتوانراوه، بریاریکی پەسندکراوی گشتی لقم بارهوه بدریت.

هەرچەند پیموایە خوینە هانی ئەو بابەتە لەو رادەبرینە ه لەگەلمدان که پشکنین و قسەکردن لەسەر ئایینیکی کۆن، گریدراو بەهوش رۆچوون بەبنج و بناوانی ئایینیکی ئاوا دیرین، گەلیک چەتوون و دژواره و لە هەمان حالیشدا زۆر گرینگە. ناشاردیتهوه بەدریژیی میژوو زۆر شتی کال و کرچ و ناراستیان پێوه دەلکیندیت، بە جوړیک که لەکەودان و لیک هەلاواردنی راست لەناراست، نامومکین دەکات. دیارە ئەویش پێویستی و پێوهندییهکی توندوتۆلی بە شارەزایی و بەلەدییهکی گەورە زانستانە هوه هیه.

بیشک، یەکیک لەو کەسایەتیە کۆن و مەزنانە ه، زەردەشت یا خود ئایینی زەردەشتی بە حیسیب دیت، هەر ئەو کەسایەتیە که بە گوڤانی میژوو، وەک ئەسنیرەیهکی پشنگدار لە ناخی بەسەرھاتەکانی مروۆف و پیکهاتە میژووییەکان دەدرەوشیتەوه و رەهەندی رزگاری و بەختەوهی مروۆقی لە پیناوی دینی زەردەشت دەستەبەر کردوو.

پر ئاشکرایە، هیشتا بە شیوەیەکی پوخت و هەمەلایەنە ه و دوور لە دەمارگیری، دەربارە سەردەم و زیدی لەدایکبوون و را و بوچوونە هکانی زەردەشت نە هکۆل دراوتەوه، هەر چەندە تووێزینە هویەکی زۆر و بەربلاو، لە لایەن تاقمیکی بەرچاوی زانایان و میژووناسەکان لەمەر ئەو کەسایەتیە کراوه و گەلیک شت شیکراونە هتەوه، بەلام مەخابن زۆربەیان بوونە هتە کۆسپ و تەگەرەیهک لەسەر ریکە دیروستناسی و شیکردنە هوی راستەقینە ه؛ هەر بۆیەش زۆربە کات ئەوویان بە کەسایەتیەکی هەرەدیرین و هەندیک جاریش، ئەفسانە هی!؟ لە قەلەم داوه.

ئەگەرچی، تەنیا بەلگە میمانە هپیکراو بو تووێزەرەکان، دەربارە ئایینی زەردەشت، شوینی ژیان و لەدایکبوون، هەرۆهە زمان و بیروبوچوونە هکانی ئەو پیاوه مەزنە ه، ئاقیستایە، بەلام ئەو راستییەش هیه که نامیلکە ئاقیستا، خو لە خویدا هەلگری هەندیک قسە و پیداجوونە هویە و بە تەواویی ناوهرۆکی ئەم پەرتووکه نە هسەلمیندراوه، لەگەل ئەویش سونە هت و کردار، وتار و باوهرپی زەردەشتیەکان لە روونکردنە هوی هیندیک لایەن و بەشەکانی ئایینی زەردەشت دەورگیرن. لە ساکارترین پیناسەدا دەتوانین بلین، زەردەشت، پەيامبەر و فەیلەسووفی گەورە کورد، یەکی لە ناودارترین هەلگەوتەکانی زانایانی جیهانە ه.

میژووی له‌دایکبوونی نه‌شوو زمرده‌شت

گه‌لیک راوبوچوون دهرباره‌ی سهرده‌می میژووی له‌دایکبوونی زهرده‌شت، له‌ئارا دایه؛ داتوانریت بگوتری که تاوه‌کوو ئیسته به‌ته‌واوی ساغ نه‌ه‌بوته‌وه.

ورد بوونه هوه له‌سهر به‌ره‌می توژره‌کان و پسپوران، ئیمه ده‌باته سهرئه‌و باوه‌ره که، له میژوودا سی زهرده‌شت سهریان هه‌لداوه، به‌لام ئه‌وه‌یکه مه‌به‌ستی ئه‌و بابته‌یه و له هه‌موویان رونتره، هه‌مان زهرده‌شتی سیهه‌م واته زهرده‌شتی کورده، که له ناوچه‌ی روژئاوای ئیران «گولی ورمی» و له بنه هه‌ماله‌یه‌کی (ماد) ی پپی ناوه‌ته مه‌یدانی ژیان.

ماموستا مه‌ردووخ له‌ناو په‌رتووکه به‌نرخه‌که‌یدا «میژووی کورد و کوردستان» ده‌نووسیت: ((زهرده‌شتی سیهه‌م ههر ئه‌و زهرده‌شته‌یه که، به‌رکۆشه چه‌رسه‌که‌ی کاوه‌ی ئاسنگه‌ری کردۆته ئالا و تا سهرده‌می ئیسلام ماوه‌ته‌وه.)) جیاوازی و دژایه‌تیه‌کی به‌رچاو له نیوان پسپوره‌کانی ئایینی زهرده‌شتیدا له‌مه‌ر میژووی له‌دایکبوون و کۆچێ دوا‌یی زهرده‌شت هه‌یه که لیک نزیک‌کردنیان له‌یه‌ک ناموومکینه؛ دوورترین کات که بو زهرده‌شتیان داناوه؛ هه‌زاره‌ی هه‌شته‌می پپیش زایین و نزیک‌ترینیشیان سه‌ده‌ی شه‌شه‌می پپیش زایینه ه.

(ئادونوس) و (ئه‌ره‌ستوو) له‌سهر ئه‌و باوه‌ره بوون که، زهرده‌شت شه‌ش هه‌زار سال پپیش ئه‌فلاتون، واتا (۸۳۶۵) سال له‌مه‌وبه‌ر ژیاوه. هه‌وه‌لین میژوو نووسی یونانی، خسانتوس ده‌لیت: «سهرده‌می زهرده‌شت، (۶۰۰۰) سال پپیش په‌لاماری خه‌شایارشا بووه.» (هیرمودورس) کاتی له‌دایکبوونی زهرده‌شت، پینج هه‌زار سال به‌ر له شه‌ری به‌ناوبانگی یونان و ترؤیا، داده‌نیت. (میری بویس)، (۱۷۰۰ - ۱۵۰۰) ی پپیش زایین به‌راست ده‌زانیت، (هوماخ) ده‌لیت: «به‌پپی هه‌ندیک به‌لگه لیکدانه هوه، ره‌نگه (۱۰۰۰) ی پپیش له‌دایکبوونی عیسا راستتر بیت.»

به‌و زانیانه ه ده‌توانین ئه‌وانه هیشی پپوه زیاد بکه‌ین که ههر یه‌که خاوه‌ن رایه‌کی تایبه‌تین. ماییر، زندووک وه شدر (کوتایی هه‌زاره‌ی دووه‌م و سه‌ره‌تای هه‌زاره‌ی ئه‌وه‌لی پ.ز.)، بارتولومه (نزیکه‌ی ۹۰۰ پ.ز.)، کلیما (۷۸۴ - ۷۰۷ پ.ز.)، شپیستر (۷۲۱۹ ی.پ.ز.)، ئه‌گرانووسی یونانی (۴۰۰ ی.پ.ز.)، دیورنوس لوتریوس (۲۱۰ پ.ز.)، تئوپومپوس (۴۰۰ پ.ز.)، میر، میژووناسی ئوروپایی (۹۷۰ پ.ز.)، ژان وارن (۶۴۰ - ۵۸۲ پ.ز.)، هرتسفیلد (۵۲۲ پ.ز.)، گزانتوس (۱۰۸۰ پ.ز.)، میستر جاکسن (نیوه‌ی دووه‌می سه‌ده‌ی هه‌وته‌می پ.ز.)، ئولمستدی ئامریکایی (نیوه‌ی سه‌ده‌ی شه‌شه‌می پ.ز.)، برستد، زانی هاوچاخی ئامریکایی (۵۷۰ پ.ز.)، پورداد (۱۱۰۰ پ.ز.)، بیرونی (۲۵۸ سال پپیش زال بوونی ئه‌سکه‌نده‌ر، واته ۵۸۸ پ.ز.)، مه‌سه‌وودی له‌په‌رتووکی مروه وه جه‌له‌ه‌بدا (مه‌ودای نیوان له‌دایکبوونی زهره‌شت تا سه‌رکه‌وتنی ئه‌سکه‌نده‌ر ۲۵۸ سال ده‌زانیت). ماموستا زه‌بیح وللای بیهروز له‌نووی ترین به‌ره‌می خوی «تقویم وتاریخ در ایران» دا وای بو ده‌چیت که، روژی یه‌که‌می هه‌زاره‌ی ده‌هه‌م، به‌رانبه‌ر به‌دووشه‌ممه، خورداد روژی شه‌شه‌می ره‌شه‌مه (۲۴۰۰) سال به‌ر له‌دیروکی یه‌زگه‌ردی واته (۲۷) ی ماری (۱۷۶۸) ی پپیش زایینی هاتۆته به‌شارتن.

هه‌روه‌ک ده‌ببیریت له‌و باره‌وه رای جیاواز و ته‌نانه هت ناته‌باش له‌گۆر دان که وه‌ک نمونه ه، به‌تاقمییکی زۆر که‌م ئیشاره‌مان کردووه، به‌واتایه‌کی دیکه، هه‌یج کام له‌نوسه‌ران و میژووزانه هکان به‌ته‌واوی له‌سهر گریمانه ه و بوچوونه هکانی یه‌کتر کۆک نین.

خودی زهرده‌شته‌کان به‌پپی نه‌هریت، خورداد روژی (۶۶۰) ی پپیش زایین واته روژی شه‌شه‌می مانگی فه‌روه‌ردین (خاکه‌لیوه) یان قه‌بوول کردووه و بو کار و باری ئایینی و جیژن و هه‌لسوکه‌وتی پپویست، ده‌کاری ده‌که‌ن.

زیدی له‌دایکبوونی زهرده‌شت

ههروهك لهسهه مژووی له دایکبوونی زهردهشت، راجیوازی و ناوکی ههیه، لهمهه زید و مهلبندی له دایکبوونیشی بیروای جیاواز و تهناهه هت لهیهک دوور هه، ئاشکرایه لهوبارهوه زور قسه کراوه و گهلیک وتار نووسراوه، بهلام رایهکی هاوبهش له لایهن نووسهران و خوازیارانی زهردهشت له ئارادا نییه. نووسهه به ناویانگی ئیرانی، پورداوود دهلیت: «سهبارت به زهردهشت و موغهکان له پهرتوکی یونانیدا زانیاری زوره بهلام ئه و زانیاریانه ه شیواو و تیکهلاوی ئهفسانه ه، ئهگههچی هیندیک له تویرهانی وهک، بنونیست ویستویانه ه ئه و شیواوی و پهشیویه راست کهنه هه». (، بابتهی زهردهشت و روزههلاتناسهکان، محهمهد ئهمهه دیان، ههفتهنامهی دیدگاه، ژمارهه دهههه).

تاقمیکی له مژووزان و پسیپورانی روومی، لهوانه ه، سین لوس، پانودروس، قاسیلی نیکیتین و ... ولاتی بهلخ (ئهفغانستان) به شوینی له دایکبوونی زهردهشت دهزانن. یهک لهوانه ه، کیتریاس، زهردهشت به پاشای بهلخ دهزانیته که له روزههلاتی ئیرانهه لکهوتوه.

دهستهیهکی تر، روزههلاتی ئیران به زیدی سههه لانی زهردهشت دادهنین. ئینیرگ نووسیویهتی: «نیشتمانی بنه ههتهی زهردهشت، خوارهزم بووه و گاتاگان له شاری (راگا - راغه) نووسراوه».

کومه لیکي بهرچاو له زانیان و کولهرهکان، روزههلاتی ئیران یا خود، روزههلاتی کوردستان به ناوچهی له دایکبوونی زهردهشت دهناسن؛ بو نمونه، (بروسوس) ی یونانی، بارتولومه، گلدنیر، جاکسون، هرتسفلد، دیاکونوف، هیرودوت، هرمت ئاشپیگیل، میری بوییس، میلز، رودولف، ئالتهیم، پورداوود، مستوفی و ... لهمهه ئه و رایه پیمان داگرتوه. همدوللای مستوفی له پهرتوکی (نه ههزه تولقلووبدا) ناوی رووباری مردووده بات که له کیوی سهههندهوه سهرچاوه دهگریته و له مهراغه تیدهپهپیت و پاشان دهپرتیه گولی ورمی؛ به واتایهکی دیکه، ناوبراوا ئامازهی به ناوچهیهک کردوه که مهلبندی زهردهشت له روزههلاتی کوردستانی گهوره دهناسریت. بهپیی باوهپی (بروسوس) ی یونانی زهردهشت دامهزیننه هری بنه هماله "ماد" ه و (۲۳) سهده پییش زاینن ژیاوه، زیادلهوهش درپزه به دوانه هکهی دهوات و روزههلاتی ئیران بهزیدی له دلیکبوونی زهردهشت دهزانیته. (تاریخ و فرهنگ ایران کهن)،

ئاشکرایه، لهمهه زید و له دایکبوونی زهردهشت له پهرتوکی پیروزی ئافیسنا، واته بهشی دینکرد، کهم تا کورتیک ئامازهی پیرویه، ههروهها له فهرگهردی نوزدهههه له نامیلکهی (قیندیدا) ییش لهمهه پهیدابوونی زهردهشت و بهرهه لستکاریه کهی له ههمهه ئههریمه قسهی لهسهه کراوه، بهلام کیسه که لیهدا دیته گورئ که پیویست دهکات ناوهکانی کونی ئافیسنا یی و مژوویی له گهل واقعیتهکانی ئیستا بهراورد بکرین و ههلبسهنگیندین؛ که ههلبته ههریه که ریگهی خوی دهگریته بهر و لیدوانی خوی پیشکesh دهکات ! لکاو به وانهش لهمهه ئه و په یامهینه ره کورده، له ناو دهقی «یهشتهکان» دا ئامازهی پیرویه به گویرهی ئه و دهقانه، زهردهشت له ولاتی ناسراو به ئه ئیرین وه ئیجه، له که ناری چومی دائیتی له ناوچهی گهلانی ئیرانی "ماد"، چاوی هه لئاوه، ههروهها له (زامیادیهشت) ییشدا ئه و بوچوونه پشتراست دهگریتهوه.

ههه وهک ئامازهی پیرویه، لهمهه شوینی له دایکبوونی ههزرتی زهردهشت، چه ن دین بوچوونی جیاواز و لهسهه مهرامی جیاچیا له گور دان، هه ن دیک ده لاین شوینی له دایکبوونی یا خود (رهگه، رهغه، راگه) گوندیکی، نزیک رووباری هاموونه ه و تاقمیکی دیکه ده بیژن، شیزی مهراغه، جیگهی له دایکبوونی زهردهشته، لهم لاشهوه هه نه تر لهسهه ئه و باوه رهن که، (رهگه) ی ئافیسنا یی هه مان شاری رهیی نزیک تاران ه، بهلام ئیمه وای بو دهچین که زید و مهلبندی له دایکبوونی زهردهشت، له ناوچهی موکریان و شاری سهردهشتی ئیستایه و ههلبته ههروهک لهمهه ئه و بوچوونانه هی سهروههش به لگهیهکی بنچهر له گور دا نییه، ئیمهش ئه و رایه وهک ئایهیهکی

بئ ئەملا و ئەولا و ھەرەدروست ناھینینە ھ بەرباس، بەلکوو بۆچوون و ئاسەوارەکانی ھەنووکەیی و بەراوردکردنیان، ئیمە دەباتە سەر ئەو باوەرە.

پروفیسۆر محەمەد ئەمین زەکی لەسەرئەو رایە پێی چەقاندوووە کە، ئیتر جیی ھیچ گومانیک نییە کە زەردەشت لە باکووری نیوچەییەک پیناوەتە مەیدانی ژیان کە ئەورۆ بە نیوچەیی موکری دەناسریت، زمانی ئەو نیوچەییەش نزیکترین زاراویە لە نووسراوەکانی زەند و ئاقیستا، واتە دەتوانین بئین لەبنە ھەرتدا زاراوی کوردی موکری. ھەتە ئەو بیرورایە ئەلایەن ھوارت (Huwart) و دارمستتر و تاقمییکی دیکە کاری زۆر لەسەر کراوە، بە جوړیک کە بە ئەو دەرەنجامە گەشتوون کە ئاقیستای زەردەشت بە زمانی مادی و کوردیی ئەورۆ ئەنووسراوە. (پروفیسۆر محەمەد ئەمین زەکی بەگ- ترجمە، حبیب اللہ تابان، کورد و کوردستان).

راستیەکە ئەو یە کە، پپانی خەلکی دەقەری سەردەشت بە تیکرایی ھەر لە کۆنە ھوہ لەسەر ئەو رایە سوورن کە لە لایەکەوہ شاری سەردەشت، بە تاییبەتی بەشی کۆنی ئەو شارە یا خود نیزیەرۆ «ناوی کچی زەردەشت یا خود یەکی لە سەردارە بەناوبانگەکانی زەردەشت»، ھەر لە زەردەشتەوہ وەرگیراوە و وشەیی سەردەشت بە دریزایی کات بگۆر کرایی زەردەشتە، لە لایەکی دیکەشەوہ، ولاتی لەدایکبوونی زەردەشتی پیغەمبەرە؛ دیارە لە رووی زمانە ھوانیشەوہ، ئەوہ مسۆگەرە کە زۆربەیی ھەرە زۆری وشەکانی کۆن، گۆرانیان بەسەردا ھانتووہ. بۆ وینە ھ، وشەیی "پەس"ی ئاقیستایی، بە وشەیی "پەز"ی ھەنووکە گۆردراوە، ھەرۆھە گۆرناکاری و جیگۆرکەیی نیوان پیتی (ز) و (س) دیاردەییەکی زۆر زەقە، بۆ نموونە ھ:

زیو ← سیم، ئەزمان ← ئەسمان، پەز ← پەس

ئەگەر سەردانیکی ناوچەیی سەردەشت و گوندەکانی بکەین، بە روونی دەبینین کە ئاسەواری چاخی رۆژپەرەستی و ریزگرتن لە ئاگر و رۆشنایی بە ھەر بەرد و شاخ و دەشت و دوندی کیویکەوہ دیارە، زۆربەیی ھەرە زۆری دیھاتەکانی سەردەشت خاوەن میژووویەکی چەندین ھەرزار سالەن، خدە و خووی دیپین و کردەوہ و رەوشتی شوپین ھەلگرتوو، ھەنووکەش بەزەقی وەبەر چاوە دەکەوێت و باوی ھەییە ئەگەرچی خەلک بۆ خویشیان ئاگاداریەکی ئەوتویان بەسەردا نە ھبیت. ماوہییەک لەمەوہبەر، لە شاروچکەیی رەبەت (رەپەت، رەپەتوین، رەپیتوین و ...) سەر بە شاری سەردەشت و موکریان تەپۆلکەییەک دۆزراوەتەوہ کە دەگوتری پایتەختی مانایەکان یا خود ھەمان موساسیر (مازیر) بە واتای شاری خوی خۆر لە قەلەم دەدری؛ لە رووی ئاسەوارە دۆزراوەکانی ئەو شارە کۆنە ریزگرتن لە رۆژ، رووناک و ئاگر مسۆگەرە، کە وایە لە باری زانستی میژووناسی و کۆمەلناسی و زمانناسیەوہ، رەوایە ئەو «گریمانە ھیە» کە زۆر لە راستی نزیکە، دەربیرین کە ویدەچیت، "سەردەشت" زیدی لە دایکبوونی زەردەشتی پیغەمبەر بیت.

بۆ پتەوکردنی ئەو باوەرە، بە پپووستی دەزانین، زۆر بە کورتی ئەم خالانە ھ وەبەر چاوە بخەین. ١- ئاسەواروشوینە ھوارە کۆنە ھکان، ئاگرخانە ھکان، زمان و کولتور، ناوی رووبار و چیا و شاخەکان، ئەشکەفت و دۆلەکان و ھەرۆھە کۆمەللیک بۆچوون و داب و نە ھریتی ئەو ناوچەیی ئیمە لەو باوەرە نزیک دەکاتەوہ. زنجیرەچیاکانی قەندیل و ئەشکەفت و ئاگرخانە ھکانی ئالان لەم بارەو بئ وینە ھن، سویندخواردن بە رۆژ، خۆر و تیشک لەم نیوچەییە شتیکی زۆر ئاساییە.

٢- وپپرای ناوی سەردەشت، ناوی زۆربەیی ھەرە زۆری گوند و دیمانە ھکانی ئەم شارە نیشاندەری پپوہندیەکی زۆر قوول، بە سەردەمی ئەشوو زەردەشت و ئایینی زەردەشتی یەوہ دەرخیندریت.

ھۆرمزائ (ھۆرمزگان، ھۆر، ھەر، مزوگ، مزگت، مزگەوت، ئەھورمەزدا، ئەھورمەزدا، ھورمەزدا)، رەبەت (رەپیتوین)، مارەغان (مارەگە، مەرەگە، مارگەکان، مەرگەکان، مەرگەکان و ...)، مەزناو (مەزناوا، مەزن ئاوا و ...)، ئالان (ئاران، ئاران)، ئەشکان، ئەسپەمیژە، کازان، بیئاسپ، ھەندائ، قەلاتاسیان، گاکوژان، وەردئ، سنجوئ، زیوہ، گلکەنگ، سلکتان، پاراستان، دیگە، بریتە، سوستان، وەرگیل و ...

به‌ویژه قسه‌یه‌کی گه‌زافه‌مان نه ه‌کردوو ه‌گه‌ر بلیین: دوور نییه که واده‌ده‌رکه‌ویت، سه‌رده‌شت هه‌ر ئه‌و زیډ و مه‌لبه‌ندی له‌دایکبوونی زه‌رده‌شت و چۆمی "که‌لۆئ" ش، هه‌ر ئه‌و رووباری "دائییتی" بیټ!

زۆریه‌ی میژووژان و رۆژه‌لاتناسه‌کان، له‌سه‌ر ئه‌و باوه‌ره‌ کۆکن که ئوشوو زه‌رده‌شت له‌ سالی (۱۰۸۰) ی زاینی پیناوه‌ته‌ گۆره‌پانی ژیانه‌ هه‌. ئه‌وه‌ش قسه‌ی له‌سه‌ر نییه‌ که گاتا‌کانی زه‌رده‌شت (به‌ واتای سرووده‌ پیرۆزه‌کان) یا خود ئاقیستا، تاییه‌تمه‌ندییه‌کی پته‌و و زۆر قوولی به‌ ژیا‌نی مرۆفی ئاریایی و کورد هه‌بووه، بیگومان ئه‌و په‌رتۆکه‌ پیرۆزه‌ به‌زمانی ئاقیستایی واته‌ کوردی کۆن نووسراوه‌ (مینۆرسکی-هیرتسفیلد، پورداوود، دارمستتر و ... له‌و باوه‌ره‌دا‌بوون).

وشه‌ی زه‌رده‌شت و واتا‌کی

وه‌ک گشت دیارده‌کانی پپوه‌ندی‌دار به‌وسه‌رده‌مه، له‌مه‌ر واتای زه‌رده‌شت تییبینی و رابۆچوونیکی هاوبه‌ش و وی‌کچوو له‌ ئارادا نییه‌.

زه‌رده‌شت بناغه‌دارپژێری بیهدینی (بادینی) یا خود دینی زه‌رده‌شتی له‌ زاراوه‌ی په‌هله‌وی و فارسی نویدا، به‌ جو‌رگه‌لی جیاواز هاتوو، به‌ واتایه‌کی‌تر هه‌ر که‌س و کۆمه‌لیک، به‌ پپی دیالیکتی ناوچه‌ی خۆی، ئه‌م وشه‌یه‌ی کرک کردوو، وه‌کوو (زه‌رده‌شت، زه‌رته‌شت، زه‌رتۆشت، زه‌رتۆشته‌ر، زه‌رتۆشته‌را، زاده‌هیشته‌، زه‌ردتۆشت و ...). (فره‌نگ، واژه‌های اوستایی، احسان بهرامی - جلد ۲ - ص ۵۷۸)

هه‌روه‌ها له‌نیو یۆنانییه‌کان به‌ «زابرتاس» و «ئاموسوتس» ناوی هینراوه‌.

تاقمیک ده‌لین: (زه‌رته‌وشتر) له‌ وشه‌ی (زه‌رت) به‌ واتای زه‌رد و (هوشتر) به‌ مانای حوشتر، هاتوو که کۆی وشه‌که، مانا‌که‌ی ده‌بیته‌ حوشتری زه‌رد یا خود خاوه‌نی حوشتری زه‌رد.

وشه‌ی زه‌رده‌شت له‌ ده‌قه‌ پیرۆزه‌کانی ئاقیستادا، به‌ چه‌شنی زه‌ره‌تۆشته‌را (zaratustra) وه‌به‌رچاوه‌که‌ویت. دوکتۆر محه‌مه‌د جه‌واد‌ی مه‌شکوور ده‌بیژیت ((ناوی زه‌رده‌شت له‌ ئاقیستادا به‌ "زه‌ره‌تۆشته‌را" به‌ واتای خاوه‌ن حوشتری زه‌رد، هاتوو)).

ئازه‌رگۆشه‌سپ ده‌نووسیت: ((ئه‌م وشه‌یه‌ پیکهاتوو له‌ (ئوش) به‌ مانای سووتاندن و (زه‌رد) به‌ واتای زیډ، که به‌ یه‌که‌وه‌ ده‌بنه‌ه، رووناکی خاوی پرشنگدار.))

له‌ لایه‌ن (هرمودۆس، گیلیر، راولینسون، ماکس مولیر، هیینتس، بارتولومه، جه‌لاله‌ددین ئاشتیانی، پورداوود و ... گه‌لیک مانای وه‌ک ئه‌ستیره‌ناس، ئه‌ستیره‌ی زیډین، حوشتری پیر و توورپه، ستایشکاری به‌رز و ... بو زه‌رده‌شت لی‌کدراوه‌ته‌وه‌.

به‌ رای ئییه، ده‌سته‌واژه‌ی (زه‌ره‌تۆشته‌را) له‌ دوو وشه‌ی لی‌کدراوی (زه‌ره - زه‌ره - زه‌ر - زیډ) به‌ واتای زه‌رد و بریقه‌دار، وه‌ (توش ← تش - تیش - تیشک) به‌ واتای بروسکه‌ی نوور و خۆر پیکهاتوو، که به‌ سه‌ریه‌که‌وه، واتای تیشکی زیډینی خۆر، تیپرۆژ، زه‌رپاتی پرشنگداری هه‌تاوی، لی‌ ده‌بیته‌وه‌.

روونه‌ه، ماک و چاوگی هه‌ر دوو واژه‌که، واته‌، (زه‌ر) و (توش) به‌ واتای زیډ و تیشک له‌ ئاقیستادا هه‌ر به‌و شیوه‌ و مانایه‌ هاتوو و له‌ زاراوه‌ی په‌هله‌ویشدا گۆرانی به‌سه‌ردا که‌وتوو، سا هه‌ر ئیستاش کورده‌کانی باشوور و باکووری کوردستان، هه‌ر به‌و جو‌ره‌ له‌ بوژه‌ی رۆژه‌فدا به‌ کاری ده‌بن.

به‌چاوه‌ خشاندنیک به‌سه‌ر لاپه‌ره‌ نووسراوه‌کاندا، بۆمان ده‌رده‌که‌وی که نازناوی زه‌رده‌شت، سپیتمان یا خود ئه‌سپیتمان بووه، هه‌ر کاتی ناوی هینراوه، ئه‌م واژه‌یه‌ش که ئاقیستاییه‌ به‌ دوا‌ی ناوی زه‌رده‌شت و پاشکۆی ناوه‌که‌ هاتوو، به‌ واتای سپی و ره‌نگی روونی سپییه، که ئه‌میش واژه‌یه‌کی کوردی ئه‌ورپۆیه، که وایه‌ کۆی واژه‌ی زه‌رتۆشته‌را ئه‌سپیتمه‌یه‌ که واتای تیشکی پرشنگداری سپی (خۆر) ده‌به‌خشیت.

په ږتووکي پيروزي ئاقیستا

ئەشوو زهردەشت، خاوهن نامیلکه یه کی پيروزه، که به ناوی ئاقیستا دهناسریت. وشه ی ئاقیستا به واتای کړنوش و ستایش، بناغه و کۆله که، پيروز و... لیکدراوه ته وه.

ئەو په راوه که به زمانی ناسراو به ئاقیستایي «مادی یا خود کوردی کۆن» (۴) نووسراوه، له راستیدا زمانی ئایینی ئاگرخانه ه و مووبه د و موغه کانی مادی بووه، ئەلفووبییه کی تایبته به خوی هه یه که زۆربه ی کات به (دین ده بیره) ناودیر ده کړیت. نامیلکه ی ئاقیستا ته نیا کتیبیکه به زمانی ئاقیستایي «کوردی کۆن» که ئیمه له بیر و باوه ر و فرههنگ و بۆچوونه هکانی باب و باپیرانمان ئاگادار ده کاته وه و له م باره وه زانیاریمان پئی ده به خشی. مه سعودی له په ږتووکي (مروج الزهب) دا دهنووسیت: ((نامیلکه ی ئاقیستا له دوازه هه زار بهرگدا، به ناوی زير نووسراوه.)) زیاده له وهش (محمد جریر طبری) که له سالانی (۳۱۰) ی کوچی وه فاتی کردووه له ناو کتیبه میژووییه که یداا باس له (۱۲) هه زار بهرگ په ږتوک ده کات که ئاقیستای له سر نووسراوه. (تاریخ تمدن و فرهنگ ایران کهن- دکتر هوشنگ طالع).

له راستیدا ئاقیستا په راوی مه زداییه و چاوگی هیدایته و سه رچاوه ی زانیارییه، په یامی چاکه خوازی و چاککردن و راستکردنه هوه ی بنه ه ما سه ره کییه کانی ئایینی زهردەشت له م په ږتوکه دا ئاراسته ی مروث کراون.

(رضا مرادی غیاث آبادی) له په ږتوکی «ئاقیستای کۆن» دا ئاوها دهنووسیت: ((ئاقیستا له سی بهش پیکهاتووه. ئاقیستای کۆن که ده گه ږیته وه بۆ چاخی پيش زهردەشت.

به شی دووه می ئاقیستا که بریتیه له «گاتاگان، گاههکان، گاسهکان»، له راستیدا سروده بئ خه وشه کانی خودی زهردەشتن که له باری زمان و شیوه ی نووسین، کۆنترین به شی ئاقیستا پیکدین.

به شی سیه می ئاقیستاش، له باری کاتیه وه، بریتین له: یه سنه هکان، یه شتهکان، قیسپه رد، قئ ندیداد و ورده ئاقیستا، که گشتیان به ئاقیستای نوئ له قه له م دهرین.))

دارمستربش هاودهنگه ده گه ل ئەو رایه که ئاقیستا له دوو به شی سه ره کی، واته ئاقیستای کۆن (که له پيش ئەشو زهردەشت نووسراوه) و ئاقیستای سه رده م یا خود نوئ «متأخر» پیکهاتووه. ئاشکرایه، تاکوو ئیستا، ته مه نی کۆنترین به شه کانی ئاقیستا روون نه ه بوته وه، گوايه ئاقیستا له سه رده می ساسانیه کاندا (۲۱) نه هسک (برگه و بهش) بووه که، یه که م جار به خه تی دین ده بیره، نووسراوه ته وه.

حه سه ن پیرنیا دهنووسیت: ((زهردەشت خاوهن دوو په ږتووکي پيروز بووه که به ناوه کانی ئاقیستا و دین کورد ناسراون، ئاقیستا له سه ر پیستی دوازه هه زار گامیش نووسراوه ته وه.))

به پئی به لگه حاشاهه لنه هگرانیکي میژوویی، ئاقیستا دوو جار سوتیندراوه؛ جاری یه که م، دوا به دوا ی دابرسکانی ئەسکه نده ر و پاش ورگیړانه هوه ی ئاقیستا به زمانی لاتین و گوازتنه هوه ی نووسخه یه ک بۆ یونان، له لایهن ئەسکه نده ره وه سوتیندراوه و جاری دووه م، له کاتی په لامار و راوه دوونانی فرههنگی و هیرش ی سه ربازی عه ږه بهکان و دوايش مه غولهکان، سوتیندراوه و زۆربه ی نه هسه کانی ئاقیستا له بهین چوون. بۆ نمونه ه له وانه ه ده توانین ئامازه به نه هسکی پینجه م و هادوخت نه هسک (بیسته مین بهش) و... بکهین، که فه وتاون. (زردشت پیامبر ایران باستان- هاشم رضی)

ژیان، رهوش و بۆچوونه هکانی زهردەشت

به گویره ی دهقه کانی ئاقیستا و نووسراوه ی زهردەشتیهکان، زهردەشت له خیزانیکي دهسه لاندان و خاوهن کشت و کال (به وته یهک فرهمانرهوا) له دایکبووه.

زهردهشت فهيله سووف و پيغه مبهريكي به رهگهز كوردی، هۆز و كومه لانی ئيراني، له ولاتي ميديا (موكريان و روزه لاتي كوردستان) سهري هه لداوه و نيشته جيی گوندى (رهگه)، له ليواری چۆمی دائینی بووه.

زهردهشتیه كان تاسی و ههشت پشت، ناوی باب و باپیری زهردهشتیان شیکردۆته وه و بنهچه که ی دهگه پویتیته وه سه ر مه نوو چیه ری پيشدای که له ئاقیستادا ناوی هیئراوه.

مامۆستا مه ردوخ، ناوی نو کس له به رهی ئه شو زهردهشت به و جوړه ده زانیت: ((زهردهشت، كورپی پیرسپ، كورپی كیدا، كورپی ئاریاک، كورپی ئاگه ند، كورپی ئاگیر، كورپی مامیر، كورپی هه رزیان، كورپی ئه سپیتمانه ه.)) (میزووی كورد و كوردستان، محهممه د مه ردوخی كوردستانی، وه رگی رانی، محهممه د سه عید)

له هه ندیك به لگه ی تر دا ده گوتریت، ناوی باوکی، پوروشسپه و دایکی دوغزووا و باپیره گه وره ری هیچه ستپه بووه. یه كی له گرینگترین سه رچاوه ی په هله وی له مه ر زهردهشت و شروقه ی ژیانی ئه و مه زنه دوو نامیلکه ی "دین كورد" و "زات ئه سپه رم" ده نرخی ندرین، هه روه ها له ناو ده قه كانی فه رگه ردی نۆزده هه م، له مه ر ره وشت و ژیان و جیهان بینی زهردهشت، گه لیك شیکاری و لی دووان هاتۆته ئراوه.

له خالی (٤٦) ی دین كورد دا هاتووه كه ((پيش هه لباژاردنی زهردهشت له لایه ن ئه هورامه زدا، بو پيغه مبه ری، ئه و تاییه تمه ندی و خسوسیاته ی لی وه ده ر كه وتوو؛ تیروانین و ئه ندی شه ی زهردهشت به رفراوانتر له هه موو جیهان بوو؛ گه لیك به رزتر و بالانتر له هه ر شتیکی ئه و جیهانه ه، ئاوز و ئه قلی بووه كه به یارمه تی ئه و زهینه ه، توانسته ی هه لسه نگانندی گشت شتیکی هه بووه و شی كردۆته وه؛ حافظه یه کی بوو كه به وزه ی ئه و، هه موو شتیکی وه رده گرت؛ خاوه ن ئاوز و ئه قلیك بووه كه به هاریكاری و سوود وه رگرتن له وی، هه موو مه سه له یه کی روون ده كرده وه و توانای ته شخیص و لیكدانه هوی پی ده به خشی؛ تاسه یه کی زۆری بو پاریزگاری و پارسایی هه بووه و ...)) (تاریخ تحلیلی صدر اسلام - انتشارات پیام نور)

به وته ی نووسینه ه پیروژه كانی ئایینی زهردهشتی، له دایكبوونی زهردهشت هه ر له پيشه وه رایانگه یان دبوو، سی روژ به ر له دایكبوونی، بازنه هیهك له نوور، خانووبه ری پوروشه سپی گرته به ر، به شیوه یه ك كه خه لکی گوندى (راگا) گومانی برد كه دئییه كه ئاگری تییه ر بووه و كاتیك چوون و بینیان، هیچ جیگه یه ك له گونده كه ئاگری تییه ر نه ه بووه، به لكوو، بلیسه ی روناکی ئاگر، هیمای له دایكبوونی مروقیکی باشكویه. (وجرکرد دینی - خالی ٥).

زهردهشت، كاتی له دایكبوونی پیده كه نی، سه رپای ئه وه، سروشتیش به له دایكبوونی شارمان بووه، له ناوقه دی ئاگریان هاویشت، به لام ئاگر ئه وی نه ه سووتاند. (وجرکرد دینی - خالی ٥)، له سه ر چه قی ری ئازه لی وهك، گامیش و ئه سپیان به جی هیشت، به لام زهردهشتیان له مردن و هیزه خراپه كان پارازتوو، له ناو كونه ه گورگیکی برسی و بیچوه كوژراوه یان دانا، به و هیوایه كه له ت و په ت بكریت، به لام به خو شیییه وه له لایه ن دیله گورگه كه پاریزگاری لیكرا، به بی گه می و هیچ ئامرازیک، له رووباری دائییتی په ریوه ته وه. (وجرکرد دینی - خالی ٥).

ئه شو زهردهشت، له كه لاله ی لاوه تیدا «حه وت ساله گی تا پازده ساله گی» له لایه ن زانایه کی هزرقان و گه وره پیاوی ئایینی ئه و كاته، به ناوی بورزین، خه ریکی فی ر بوون و وه رگرتنی بنه ه ما سه ره كیییه كانی دینی و شیوه ی كشت و كال و شیوازی ده رمان كردنی پزیشکی بووه، هه ر بویه ش ئه و به رزه ره وشته له ته مه نی (٢٠) ساله گیدا، بریاری دا له گوشه یه کی بی قره خه لوه ت بكات و بی ر بكاته وه، هه ر به و مه به سته ش مالیات و خزم و كه سی خو ی به جی هیشت، به و هیوایه كه بو رزگار كردنی خه لكه كه ی ریگه چاره یه کی به خته وه ری بدوژیته وه په نای بو کیو برد.

زهردهشت به ماوه ی ده سال له گه ل سروشتی قو هو مانا، به ره و ری یازی راسته قینه هی ئه هورامه زدا یا خود ئی زدی بالا، ری نمایی و ری نیوینی ده كریت، به م شیوه، زهردهشت چه ن دین

که پرت له گه لئ ههوراموزدا و شهش ئه مشاسپه نند(۴)، دیدار ده کات و نیوی بنه ه ما سهره کییه کانی چاکه و راستی ده بیټ و خوئی بو گه پانه هوه ورینوینی کردنی خه لک ته یار ده کات (زاد ئه سپهرم - خالی ۷). له په رتووی گاتا کاند، ئاوا هاتوو ه ((... ئا ئه و جیگه یه ی که هیژ و توانم هه یه، [خه لک] رینوینی ده کم، تا دین و ئایینی راسته قینه ه بدوزنه هوه.)) (یه سنا ۲۸ - خالی ۴).

پاش ده سال راز و نیاز له گه لئ ههورامه زدا و خه لوه کیشان، سهرئه نجام له ته مه نی سی سالی دا سروشتی (وه چی) بو هاتوو و زهرده شت، وه ک به رجه سته ترین په یامه ینه هری ههورامه زدا و پیغه مبه ری خه لکانی ئاریایی به ره و ئاسو یه کی روون و راسته قینه ه، به لام دژوار، راسپیردرا. به وردی له گاهان ههورانوور (ahonarada gatha) له مهر چوئیه تی، راپیژ و وتاری ههورامه زدا، هه مومهن و هه شه، سه باره ت به هه لیزاردنی زهرده شت به پیغه مبه ری قسه کراوه.

هه شوو زهرده شت، به هوئی رینمایی خه لک ووتار و ووته ی نوئ و یه کتا په رستانه و تیکه ه لچوون له گه لئ هه ریمه نیه کان، له لایهن کهویه کان(۲) (ده سه لاتدران) و که رپه نه هکان(۳) (ماموستایانی پیشووی ئایینی - کاهنه هکان) هه ره شه ی لی ده کریټ.

کاربه ده ستان و ماموستایانی ئایینی کوئن، به یه که وه هه نجوومه ن و دانوستانیکیان پیکه یناو و گشتیان، ده نگیان به دوور خستنه هوه و شاربده ر کردنی زهرده شت دا؛ بو یه ش زهرده شت له هوره کانی «سرووده کانی زهرده شتی که به چه شنی هه رانه و هورهن» گاتا کاند، ئاوا سوژ و که سه ره ی خوئی ده رده پرئ: ((... روو له کام ولاته بکه م، بو کوئی بجم، به کی په نا به رم؟، زله یژ و که لله زله کان، خو له من دوور ده گرن و له که سانی تریش رازی نیم، نه ه له پیره وانی درو و ده له سه ش که کاربه ده سته کانی شارن! چلوئن ده توانم تو له خوئم رازی و خوئش حال که م هه مه زدا ؟ ...)) (زرتشت، پیامبر ایران باستان، هاشم رضی)

هه ر وه ک ده لین که س له شاری خوئی پیغه مبه ر نییه ! زهرده شتیش له رووی ناچاری و گوئی پینه هدانی خه لک و گوشار و زهختی موغه کان، زیدی خوئی به جئ ده هیلیت و به مه به سستی به جیه یانی ئه رکی پیسپیردراوی خوئی روو ده کاته روژه لاتئ ئیران و ده چپته لای گشتاسپ شا و به م جوړه کوچی به سوود و مه زنی خوئی ده سپیده کات. یه که م که س که باوه ری به زهرده شت هیئاوه، مادیمای کوری مامی بووه. (یه سنا-هاتی ۵۱-خاصی ۱۹)

(... هه ی هه ورا مه زدا، هه ونده م هیژ پی به خشه، تا بتوانم هیمنی و ئاسایش دابمه زریئم، زولم و سته م تیکه روخیئم و ...)

زهرده شت به ر له کوچی، خه لک و دوژمنانی ئاگادار ده کاته وه که (... هه ی هه و که سانه ه ی که له که لکه له ی هه وه دان، وه چه ی من بن بر بکه ن، بو تان نییه ئاسیویک له من بده ن، چون پیلان و نه ه یاریتان، بو لای خو تان به رپرچ ده دریتته وه ...) .

گشتاسپ که خوئی له ره چه له ک و ره گه زی کورده کانی کیانی، یا خود موکریه کانی ئیستا به هه ژمار دیت، کوری لوهراسپ، کوری هه رجان (هه روه ن شا) کوری ئاپو، کوری که یقوبادی کورده، ماموستا مه ردوخ واته نی یه که م فه رمانه وای زنجیره ی کیانیه کانه هواته گشتاسپ یا هیشتاسپ، له بنه ماله ی کهویه کان (کاویانیه کان-kavi) ه.

زهرده شت په یام ئاوه ری بیری بالآ و هزری خاوین و راسته قینه ی قسه ی چاک، هه ندیشه ی چاک و کرده وه ی چاک پاش هه زموون و کوومه لیک کار و کرده وه ی سه رسوور هیینه هرو ووتوو یژیکی زور، سه رنجی گشتاسپ و وه زیره به ناوبانگه که ی به ناوی جاماسپ بوئی لای خوئی راده کیشیت، گشتاسپ و خیزانه هکه ی، ئایین و ئولی پیروزی زهرده شت ده سه لمینن و دان به راسته قینه ه بوونی ده هیئن، هه وه بوو به هوئی پالپشتیکی گه وره بو گه شه کردن و چه که ره ی ئایینی زهرده شت . (زرتشت، پیامبر ایران باستان، هاشم رضی)

کاتی قه‌بوول کردنی دینی زهردهشت، گشتاسپ ئاوا ده‌لیت: ((ئەز بچووکتترین و که‌مترین به‌نده‌کانم و بو‌فهرمان و ئەمری ئیزەد و خزمەتکردن، قولم هه‌لمالیوه، ئەی زهردهشت، فرمانی تو له‌سه‌ر من، وه‌ک فرمانی یه‌زدان وایه.)) (روایات پهلوی - بند ۱۳ و ۱۹)

هه‌ر بۆیه‌ش، ئەه‌ورا مه‌زدا له‌ ئافیس‌تا، خالی (۳۰) دا ده‌فهرمویت: ((ئەی ئوردییه‌هه‌شت! به‌هه‌ره و پاداشت و شادکامی و کرده‌وه‌ی چاک، بو‌گشتاسپ ته‌رخان بکه، ئەسه‌په‌نته ئارمه ئیتی، داخوازی و پیداو‌یسته‌کانی گشتاسپ وه‌دی بئینیت و ...)) (دیاره ئەه‌ورامه‌زدا بیری چاک و چاوی دل به‌ گشتاسپ ده‌به‌خشیت و سه‌باره‌ت به‌و ئاوا دیته ئاخافتن: ((ئەی کی‌گشتاسپ، پئویسته تو ئەو خیم (ئاکار و ئەخلاقه باشه) و دینه ه، که ئازاری پێگه‌یشتوو و نزم کراوه، راست بکه‌یته‌وه (واته قه‌بوولی بکه‌ی و بیسه‌لمینی) ... وه ئەو دینه ه که فه‌ره‌نگی، فه‌ره‌نگه‌کانه ه پته‌و رابگری و ره‌واجی پێ‌ده‌ی ...))

اوستای که‌ن‌رضا مرادی غیاث آبادی

ئەشو زهردهشت، به‌ پێی نه‌ریت، سی جار زه‌ماوه‌ندی کردوو؛ له‌ هاوسه‌ری هه‌وه‌لی، کورپیک به‌ ناوی ئیسه‌ت واستره‌ وسی کچ به‌ ناوه‌کانی، فرپینی، سرپیتی و پوروچیستا پێیان ناوه‌ته مه‌یدانی ژیان. (یه‌شتی ۱۳ - خالی ۱۳۹)

له‌ خیزانی دووه‌میشی دوو کورپ به‌ ناوه‌کانی ئوروه‌که‌ت نه‌ هه‌ره و هه‌زچیتره به‌ دنیا هاتوون. (یه‌شتی ۱۲ - خالی ۹۸)

ده‌گوتری له‌ هاوسه‌ری سیه‌ه‌می به‌ره‌و وه‌چه‌یه‌کی لی نه‌ هه‌وته‌وه.

ناوداترین و دل‌ه‌ه‌ترین دوزمنی زهردهشت که ناوی له‌ ئابان یه‌شتدا (یه‌شتی ۵ - خالی ۱۰۹) هاتوو، ئە رجا سه‌پی تورانی بووه.

به‌ پێی ده‌قه‌کانی ئافیس‌تا و گه‌واهی نووسراوه‌کانی زهردهشتی ئەو به‌رزه‌ناوه، روژی یازده‌ی (خورروژ) مانگی به‌فرانبار (دیمه‌ه) له‌ ته‌مه‌نی هه‌فتا و هه‌وت سالی‌دا له‌ حالێ راز و نیاز له‌گه‌ل ئەه‌ورامه‌زدا له‌ ئاگرخانه ه‌که‌ی، به‌ ده‌ستی، به‌راده‌روشی تورانی شه‌هید کراوه. له‌م باره‌وه تاقمیک وای بو‌ ده‌چن که گ‌ل‌کووی زهردهشت له‌شاری به‌لخه و ده‌سته‌یه‌کی تریش ده‌لین له‌ پاریزگای کرماشانی ئیستایه.

(روایات پهلوی - بند ۲۳) و (زاده‌سه‌په‌رم - نه‌ سه‌کی ۲۵ - خالی له)

بنه‌ها و مۆچیاریه‌کانی ئایینی زهردهشت

وه‌خشور ئەشو زهردهشت به‌سینگیکی کراوه و دل‌و‌قان، سه‌بر و لی‌وردوویی و زانستیکی به‌رفراوان، دینی ئەه‌ورامه‌زدایی به‌ دیاری بو‌ خه‌لک هیناوه و موژده‌هینه‌ری چاکه‌وراستی بووه، ناوبراو ئالوگورپیکی بونیادی له‌ ره‌وت و شیوه‌ی ژیان و بیر و بو‌چوونه‌کانی ئاریابیه‌کان، ته‌نانه‌ت ره‌گه‌ز و نه‌ته‌وه‌کانی تر پیکه‌ینا و به‌رپیمایی زهردهشت ژیان کۆچه‌رایه‌تی و خیل‌ه‌تی به‌ خیرایی جیگه‌ی خو‌ی به‌ شارستانییه‌ت و نیشته‌جینی دا. (تاریخ تمدن و فرهنگ ایران که‌ن-دکتر هوشنگ طالع)

ئەشو زهردهشت له‌ گاتا‌کاندا، به‌ دوو گه‌وه‌ه‌ری جووتلانه ه و هاوکات، ئاماژه‌ی کردوو، یه‌کیکیان چاکه‌یه و ئەو‌تریان خراپه‌یه؛ سه‌په‌نته‌مینو یا خود ئەندیشه‌ی خاوین و پیروژ، ئەنگره‌مینو، واته ئەندیشه‌ی ناحه‌ز و خراپ.

زهردهشت ده‌بیزیت، له‌ ناخی جیهان و هه‌وینی هه‌موو شتیک، هه‌م چاکه و خیر هه‌یه و هه‌م خراپه و شه‌ر له‌ گو‌ر دایه، هه‌م نوور و رووناکی هه‌یه و هه‌م تاریکی و شه‌وزه‌نگاری، هه‌م ساغی و ته‌ندروستی له‌ ئارا دایه و هه‌م نه‌ هخوشی و که‌ساسی، هه‌م ئومید هه‌یه و هه‌م نا ئومیدی و سه‌رگه‌شته‌گی له‌گه‌ر دایه و ... به‌و پێیه‌ مرو‌ف، له‌ هه‌لب‌زاردنی هه‌رکام له‌ وانه ه سه‌ربه‌سته. تا چاکه و خیر هه‌لب‌زیریت یان به‌ پێچه‌وانه ه، خراپه و ناحه‌زی هه‌لب‌گری.

شورښگړتريڼ مروقي روژهلاتي ناوهراسټ له ماوهي چوار دهيهي رابردوو، واتهعهبدوللا
ئوجلان(ناسراوبه سهروک ئاپو) له مهر زهردهشت بهم جوړه دپته ئاخافتن:

(يهكئ لهمهزنترين و شارستانيترين گهل، كه توانيويويان له ئيران، كوئفدراسيوئيكي پتهو و
قايم دابمهزرينن مادهكانن....، مادهكان لهسهر بنچينه هي ئايديوئلوژيايي بههيزتريڼ مروقي
سهردهم ، و لهژير بنه هما فيكرييهكان و ريئوئيئيهكاني ئهو مهزنه هپياوه، واته زهردهشت،
توانييان بناخهئ ئهو كوئفدراسيوئنه ه دابمهزرينن. ئهو ريپهه بههيزه، دهستپيگهري
چاكسازييهك بووه كه بههرو بهرهههكههي دوايي بو ئايينه ه جوړاوچوړهكاني ئيپراهيمي به
يادگار مايهوه. گرنگتريڼ داهيناني زهردهشت، ناسيني خواست و ئيرادهي ئازادي مروقي له قهلهم
دهدريټ چونكه زور لهميژ بوو ئينسان لهژير ركيف و سهيتههري سيستمى كوئيلايهتي وههاي
بهسهر هاتبوو كه توانستهئ ئهوهي نه هبوو تهنانه هت خاوهني نسيي خوئيشي بيټ. زهردهشت
سهرهريئيتي ئوستوورهكاني ريشه داکوتاوي كوئيلايهتي، لهسهر زهين و کردهوهكاني مروقيي ،
بهخهبات بانگيشت کرد. لهو رووهوه ئهو (وهك سهمبولي نائارياييهكان) له ئيپراهيم (وهکوو
نيشانه ه و سهمبولي سامي رهگهزهكان) شورښگړتريڼ و راديكالتر بووه .

روئي زهردهشت لهباري ئاينه هكاني تاكپهريستي، ههريه و شيوه كهه رنگترو و لاوازترو له
ئيپراهيم نييه.... بيگومان زهردهشت بههيزتريڼ سهمبول و ئاوينه هي چاكسازي و شورښگړي بو
حيسيټ دپته.))

(از دولت كاهني سومر بهسوي تمدن دمكراتيک - عبدالله اوچالان- ل ۷۲۳).

تپروانيئيكي سهريپي دهمانباته سهرو ئهو باوهريه كه پره نسيپهكاني زهردهشتي، ئايينيكي زور
لهمهل (ئيجباري) نييه، مروقي به پيبي بيروبوچوون و رادهي دهرك و تيگهيشتنى خوئى، وهري
دهگري يا به دهستهواژهيهكي ديكه ئايينيكي نييه كه به زوري بهسهرياندا بسهپيټ و به زهري
شمشير و زهختي ههريشه بترنجيټ.

باوهري كردن و بپروا پيدان به دوو هيڙي بنه هريهتي، واته، ئههورامهزدا و ئههريمهن، گريډراو به
وهش ههلبژاردن و ههلوهرژاردن به پيواري پهيفي چاك، کردهوهي چاك و راماني چاك له بنه هما
سهرهكويهكاني ديني زهردهشته و دوو پايهي گرنگ و سههركين بو تيگهيشتن له زهردهشت و
ليكدانهوهي و دهرهينان و ههلوگوزيني مانا و واتا ئاقيستاي يهكان چونكه رهچاو کردني ئهم دوو
خاله گرنگه ئهمانپاريڙي لهوهي كه ريگههي چهوت و ههله بگرينه ه بهروئ و ن كهين.

به واتايهك، بهردى بناغهى ئاييىنى زهردهشت له سهر سى تهوهرو بنكهى سهرهكى، بىرى چاك (هومته)، كردهوى چاك (هوهرشسته) و قسهى چاك (هؤخته)، وه ههروهها دان پيداھينان به دوو هيىزى ئهساسى و له ههمان كاتيشدا دژ به يهك، يانى وزه و خوداى رووناكى و چاكه و ئهنديشهى خراب و ئههريمهنى مروّف، دامهزراوه. به پيى وتهى زانايان، ئه و سى دهستهواژه پرمانا و پيشنگداره كه له لايهن زهردهشتهوه، توّمار كراون، به دريژايى ميژوو، كارتيكردنيكى قوولى لهسهر ئايين و ئايدولوزييهكانى تر بهجيھيشتووھ. ئه م دوو خالانه هى نيو ئاقبيستا ريئويييمان دهكات بو دوزينه هوى نيوهرؤك و ئامانج و مهبهسته بهرزهكانى كه پيويسته لهمانا و اتاكانى ورد بينه هوه و له نيوهرؤكهكهى تيبگهين.

يهكيك له نيشانه هكانى زهردهشتى و دياردهى بلوغى منالى زهردهشتى، پشتيندى پيروژه. پارچهيهكى سپى كه گشت ژنان و پياوان سى جار له قهدى پشتيان دهبهستن و سى گرى (ئهلقه) ي ليدهدن، ئه و نه هريته هيشتاش له ناو كوردهكاندا باوه و ديارديهكى نه هتهوهيى دهناسريت. زهردهشتيهكان روژ و شهو، پينج جار نويژيان لهسهر فهرز بووه، كه ههركام له و نويژانه ه به ناوى ئهمشاسپهنديك (ئيزد و فريشتهى ئههورامهزدايى) دهناسرين كه برينين له: كاتى بهيانى (هاوهن)، نيوهرؤ (رهپيتوهن)، ئيواره (ئائيرهى سروترهه)، نويژى شيوان (ئاشمهن).

نويژ له بوچوونى زهردهشتيهكاندا، بريتى بووه له بهجيھينانى ئهركى سهرشان، له ههمبهر ئههورامهزدا و به مهبهستى سپاسگوزارى و ستايش، نويژ چهكيكه بو بهرههلسنكارى بهرامبهر به خراپه و ريئمايى به رييازگهى، قسهى چاك، كردهوى چاك و بىرى چاك ليكدهدرپتهوه. «... ههر ئيستا، لهحاليكدا كه دهستم [بو بارهگهى تو] بهرز كردوتهوه، دهخوادم نويژكهرى تو بم و ئهتو بهرهوتى ئهشه" و كردهوى چاك "وههومهنه ه" ستايش بكه م.» (كاتاكان-هاتى ۱- خالى ۲۸). ئهوهى جيى سهرنجه ئهوهيه كه قبيله و جيگايهكى تاييهتى و دياريكراويان نه هبووه و مهرجيش نيه كه روو له جيگايهكى تاييهتى بكرىت، ههر كهس بوى ههيه، روو له جيگايهكى رووناك وهك ئاگر، خوړ، مانگ و ... بكات و لهگهله ئههورامهزدا بپهيفى.

روژوو له ئايين زهردهشتى حهرام و قهدهغه بووه، مروّف بوى نه هبووه كه جهسته و رهوانى خوى نازار بدات، هوى ئهوهش خوى له خويدا ههلگرى ئيده و فلهسهفهيهكى قوول و تاييهته كه له م بابتهدا ناگونجيت، بهلام هوكارىكى دهگهريتهوه سهر ئه و پره نسيپهكه، ئينسان پيويسته ههموو كات له بىرى پارازتنى تهندروستى جهسته و هيئمنايهتى دهروونى خويدا بيت، ناشى به بهرگرى كردن له خواردن، ئاستهنگ و چهرمسهرى بو ئهندامهكانى پيك بينيت، پيويسته حهقى تهواوى ئهندامهكانى خوى وهك خوى بدات.

دارمستتر له پهرتووكى (مجموعه قوانين زردشت- ترجمه ي موسى جوان) دا نووسيوهتى كه ((ههر كهسيك، روژوو بگريت، له دنيايهكى تر به توندترين تاوانيك كه له م جيھانه ه ههيه، سزا دهريت، به و پييه كه له بلندايبهك كه سته شهقاوى مروّفه، فرپدهدرپته خوارهوه و ... يان لهوه خراپترى بهسهر دههينريت.)) (قهنديدات - خالى ۴۸ تا ۵۴).

دياره له مهر دياردهى روژووگرتن و بهرگرى كردن له خواردن و ئهجمامى شتوومهكى پيويست، هوكارى ديكهش دهورگيرن و ههلبهت راي ديكهش له گوڤدان.

تاقميك لهسهر ئه و باوهرهه كه روژووگرتن له م ئايينه هدا ههبووه، بهلام نه ه به و شيوازهى كه له ناو ئايينه هكانى سامى و عهپهبهكاندا باون.

ده لئیت: «ئەى ئەھورامەزدا... لەراستی و خاوینى،ھۆیەك دروست بكە تا لەھەيز و تابشتى ئەو، ئاشتى و ئاسايش سەقامگير بكریت،...» (یەسنا-ھاتى ۲۹-خالى ۱۰)

لەگەل ئەوانەش ئاشتىخووزى و ويستی ھیمنایەتى،نابیتە ھۆى سەر داخستن بۆ زولم و قەبوولکردنى زۆردارى و ستەم،ھەر بۆیەش زەردەشت لە دېرى "یەسنا-ھاتى ۴۸-خالى ۷"دا دەبیزیت: «تورەبى دەبى بەربەست بكرى،بەلام پيوسته لەھەمبەر زولم و زۆردارى، لەخۆمان بەرگرى بكەين.»

ئەمانە و سەدان ئامۆزگارى دیکە،لەلایەن زەردەشتى كورد ئاراستەى مرؤف و مرؤفایەتى كراوہ با ھەموو خەلك بزانی ئەوانە گشتیان قسەكانى زەردەشتى بەرەچەلەك كوردە ولە گاتاكاندا پيشكەش بە مرؤف كراوہ.

.....

بە بى دردۆنگى، دینی زەردەشتى، ئایینیكى پوزیتىفە كە لە سەر ئەساسى ھزر و ئاوەزەوہ بنیات نراوہ، تەنیا مەرجى سەرەكى بۆ دان پیداهیان و ھەرگرتنى ئەو دینە ە یا خود تاكە پيوہ روپيوانە ەى پەسند كردن، بىر و ھزر و تىكفكرینە ە. تابەنى دینی زەردەشت بۆ تەواویتی (كەمالى) مرؤف، بە ھزر و ئەقل بەستراوہتەوہ.

لە راستیدا، زۆرەملى و داسەپاندن، ھىچ جى پيیەكى لەم ئایینە ەدانىیە، ھەر ھەك زەردەشت، زۆرملی و ئىجبارى بە توندى و بە راشكاوى رەت داوہتەوہ.

گۆشەنىگای زەردەشت سەبارەت بە شوناس و ھەبوونى ژن و لە بارەى جىگای ئافرەت لە ناو كۆمەلگادا، زۆر سەرنج راکيشەرە،دۆخ و مەقامى ئافرەت ھەرلەكۆنەوہ لە ناو كوردەكانى "مادى" و لە باوهرى موغەكان بەرز نرخینرداوہ.دیارە لە گەل سەرھەلدانى زەردەشت و لە نەتىجەى چاكسازىەكانى ئەو مەزنە مرؤفە،گۆرانكارىەكى بە سەر جىگەوپيگەى ئافرەتدا ھاتووہ.ژن لە قەمچى دیدى زەردەشت و دینی پيرۆزى زەردەشتى مافى يەكسان و بەرابەرى لەگەل پياو گەل پيى بەخسراوہ، تەنانەت مەقامى داىك ئىجگار پيرۆز و گەورە زانراوہ؛ تىبىنى لە دەقەكانى ئاقىستا ئىمە بەوهرىنوینى دەكات كە ناوى ژن و پياوى خاوەن چاكە و رەوشت بەرز و خواترس، لە يەك ریزدا ھاتووہ،ئافرەت لە كاروبارى كۆمەلایەتى،ئابوورى،دینی و ... بە قەت پياو كارىگەرەو ھەر بەو رادەيەش برپاردەر و بەرپرسىيارە.رۆژى پينجى مانگى ئەسپەندارمەزد(رەشەمە) ھەر لە دىرۆكى ئاریایی بۆ رۆژى داىك و ئافرەت تەرخان كراوہ . ئەوانە لە حالىكدان كە ژن لە كۆمەلگای بى وینەى! یونانیەكان تەنانەت مافى شارومەندى پيى رەوا نەزانراوہ،ئافرەت لە ریز و قەلافەتى كۆیلەكان و یونانیەكان بگرە لە وانیش نزمتر دانراوہ و دەزانریت. بىگومان خویندەنەوہ فەلسەفەىەكانى!سوقرات،ئەفلاتوون و ئەرەستو ئەو بە ئیمة دەسەلمییت.

بەسەرنج دان و وردبىنى لە بۆچوون و ئایینی زەردەشتى، ئەو باوهرە وە ديار دەكەویت كە لە ھەر ھەزارەيەكدا، زەردەشتىكى زەمانە ە واتە ریبەرىكى مەزن لەسەر شوین و ریبازى زەردەشت سەر ھەلدەدات. (زرتشت،پيامبر ایران باستان،ھاشم رضى)

(ئوشیدەر یا خود ھوشیدەر)، (ھوشیدەر مانگ) و (سوشیانس)، سى بەلینی پیدراوى زەردەشتىن، كە ھەر سىكیان راستەوخۆ لە توخم و رەچەلەكى ئەشو زەردەشت دەبنە ھوہ و بە كورى زەردەشت دەناسرین. (زادئەسپەرم - خالى ۲۲)، (دین كورد - خالى ۵۱-۵۴)

ھوشیدەر و ھوشیدەر مانگ لەداىكبوون و چاكسازى و ئەركى خویمان بە جى ھیناوە و كوچى دوايان كردووہ، بەلام ھىشتا سوشیانس یا خود سوودپيگەيانى گەورە، لە داىك نە ھبووہ و بەلینی دراوہ لە سەردەمىكى پيوست و بارودۆخىكى تايبەتى و گونجاو سەرھەلدەدات.

ئەگەر بەزىتى بروانین، شوین ھەلگرتووى ئایینە ەكانى تر سامى بە گشتى و ئایینی ئىسلام بەتايبەتى، راستەوخۆ لە ئایین و جیھانبینى زەردەشت دەبىنریت، دیارە، بۆچوونى زەردەشت لەمەر پيشواى زەمانە ە (مەھدى مەعوود) لە رىچكەكانى ئىسلام بە تايبەتى ئىسلامى شیعە و

ئىسلامى سوننە ە بە رووتى خۇى دەنۆينىت، كە بە بى قسە جىيى ھىچ ئىنكار و پاساويك ناهىلئىتەو، بە مانايەك، قوولئى و بەرىنى كارتىكرندە ەكە ئەوئەندە، راستەوخو و بنە ەرەتىيە كە نكوولئى لئى ناكرىت. بو نموونە ە، لەم بارەو، دوو كتئىبى زور گرینگ، بە قەلئەمى (دارمستتر) و (ئىدگار بلوشە) نووسراون. ئىدگار بلوشە، دەنوسىت: ((سەرچاوە و چاوغى باوەر بە بوونى " ئىمامى زەمان " و كەسىكى بەلئىنىپدراو، ەلئەگەرپتەو ە سەر بىر و راى ئىرانىەكان.)) (تارىخ تمدن و فرهنگ ايران كهن -دكتور هوشنگ طالع)

(قطب الدين شيرازى) لە گەورەبى و زانابى زەرەدەشت ئاوەها دەئاخفى: ((لەو شتانه كە زەرەدەشت لە ناو پەراوەكانى زەند و ئاقىستا گوتويەتى يەكئىكان ئەوئەبە كە لە ئاخرو ئوخرى زەمان، پياويكى مەزن سەرەلئەدات كە بەنئوى (ئەستەدیركا) دەناسرىت و واتاكەى بە پياوى زانا لئىكەدەدرئتەو، لەو دنيايەعەدل و دىن ئاراستە دەكات، ھاوكات لەگەل وى، پەتیارەبەك پەيدا دەبىت كە لە ەوئى خراپەكردن و بە لارىدا بردنى مروث تئىدەكوشىت و تئىكەدرى چاكە و كاروبارى ئەستەدرىكايە....

ئەز(شیرازی) دەلئىم ەەر دەلئى دەئو زانابى (زەرەدەشت) لەبوونى سەرپەرست و شوانى! (مولای) ئىمە (ساحب الزمان) و سەرەدەرنانى ئەو لە ئاخرى زەمان خەبەرى داو. تايبەتمەندى و سىفانتىك كە بو ئەستەدرىكا (سوشيانس = مەهدى مەوعود) دەگوترى ەمان سىفەت و خسوسياتى ئامازە پئىكراو لە ەدەيس و رىوايەتەكانى ئىمە دەچئ، ە رو ەا پە تيارەكەش ە مان دەججالە و ...). (ەمان سەرچاوەى سەروو)

فەلسەفە و ئاوەزگەرئىتە زەرەدەشت

لەسەر فەلسەفە و برىواى ئاوەزگەرى زەرەدەشت گەلئىك وتار و لئىكدانە ەو لە كايە دان، بەلام زور بە كورتى، ەوئ دەدەين تئشك بخەينە ە سەر ەندئىك لايەن و برگە فەلسەفەبەكانى ئەم ئابىنە. سەمبوولئىك واتە ەئىماگەرىيەتى ەك يەكئى لە دياردەكانى گرینگى چوارچئوى بىروباوەرى ئارىابىيەكان، بە درئزايى مئزوو، رولئى تايبەتى خوى گئراو. دەزانين، ەئىما لەناو ئوستورەدا، رولئىكى گرینگ و لە ەمان حالئشدا سەرەكى بە خووەدەبىنئىت.

دياره لە ناوەرولكى ەەر دەق و بوچوونئىكى ئوستورەبىدا، ەندئىك راستى لە گوردان، بە دەربرىنئىكى تر، لەناوئاخنى ەەر دياردەبەكى ئوستورەبىدا، ەقىقەت بە ەئىمايەكى تايبەتى، گونجاو و بناخەى ەەر ئوستورەبەك لەبان بەردى واقىبەت و راستىبەك ەلچئندراو.

ئاو، با، خاك و ئاگر، ئىزەد و ئەمشاسپەندەكان، ئەهرىمەن و دئوئەزمەكان و ... گشتيان ەئىمايەكن كە بەشئىك لە ەقىقەت و پئىداوئىستىبەكان و لايەنەكانى تەمووزاوى مروث روون دەكەنە ەو. ئاشكرايە، ئەو ەنابئتە ەوى پاساوى ئەوئەبەك، ئەو راستىبەك بەر بىر بىكەين كە تاقمئىك لە باوەر و بوچوونە ەكانى ئىمە لە ناو ئوستورەدا بنە ەرەتئىن و ەندئىكئشيان ەەر بە تەواوى بئى پايەن و رىشەبەكى ئەوتوئان نىبە.

ئەگەر چى ەونە ەرى ەئىماگەرىئىتى، لە ناخى دەقەكانى ئاقئىستا و ەئىرانە ە ئابىنئىبە پئىرؤزەكانى (گاتاكان) زەرەدەشت، بە روونى ەبەر چاو دئىن، بەلام لە رووئىكى دىكەو ەتەواو كارىگەرى ەبە ەسەر واقىبەتە پئىوئىستەكانى ژيانى مروث، بە وتەبەكى دىكە پئىوئەندى نئوان مروث و ژيانى واقىبەتى لە ەمبەر ژيانى خوليايى و دنيايەكى تر لەسەر بنكەى ەوالئە بە گەوالئەدان، پتەوتر و پربايەخترە؛ ەەر بوئەش رىبالئىزمى ەزرى و ئەقلانئىبەت تىادا جەختى لەسەر كراو.

لە دەقەكانى ئاقئىستا زوربەى كات، ئەهورا مەزدا بە سىفەتى " ئەى ەزرى (خرد)ى خاوەن چاكە " بانگەئىشتن كراو، لە ناو تاقمئىكى زورى تر، ئەهوراموزدا بەسەرچاوەى زانبارى و زانابى و ەزرگەرى، ناسئندراو. ((رئىز و سوپاسم ەبە بو زانابى خاوەن چاكە)) (قئندىداد - خالى ۳۹)

به بئ قسه، خویندنه هوه و تیروانینیکی میتافیزیکی و ئوتوپییایی ئه گهر سهرنج و بیرکردنه هوه و تیگه یشتنی له گه لدا نه هبیت یا خود به ئه قئل و برپوای مرؤفدا نه چیت، ئه وه بئ سووده و هیج مانایه کی به نرخ، تیایدا به دی ناکریت.

فهلسه فهی زهردهشت له سهر دوو دیروکی ئه ساسی و دوو گه وه هری هاوکات له دایکیوو له هه مان حالیشدا دوو هیزی شویندانه ه، به لام ناتهبأ، واته (سپهنه مینوو)، (ئهنگره مینوو)، دامه زراوه. راستیه که ی ئه وه یه، که کاردانه هوه و دهنگدانه هوهی ئهم دوو چه مکه، وزه یه که، که له دلی بچوو کترین زهره و به شه کاندأ، به چه شنی موسبهت و مهنفی، به رده وام له جولانه هوه دایه و خوی ده نوینیت. به تیبینی له مه ر دیارده گه لی سروشتی، ئه وه دوو چه مکه ناتهبایه، یه که له وانه ه "مه شی" و "مه شیانه ه" (ئاده م و حه و) (رؤلی گرنگیی ئاشکرا ده بیت. چونکه سهره تا و پپشوو نه ی مرؤف له چه شنی سه ننتیزدا وه دیار ده خات.

تیز (وزه ی موسبهت) و ئانتی تیز (وزه ی مهنفی)، پایه و بنچینه هی ئافراندن، جولانه هوه و گوران، گه شه سندن و فه وتان، ئهن دیشه ی مرؤف و ... له سه ر جه مسه ری وزه ی چاکه (سپهنه مینوو) و خراپه (ئهنگره مینوو) قایم کراوه.

هه لبه سته کانی ناسر خه سره و له و باره وه جه خت له سهر ئه و راستیه ده کات:

سوی تو نویدگر فرستادن	بردست زمانه ز آفرینش، دو
یکی سوی دوزخت همی خواند	یکی سوی عز و نعمت مینو
هر یک به رهیت میکشد، لیکن	بر شخص پدید نورد نیرو

....

بر گیر ره بهشت و کوشش کن	کاین نیست ره محال و نامرجو
--------------------------	----------------------------

(زرتشت پیامبر ایرانی، هاشم رضی، ۱۰۱-۱۰۲)

شوین و به ره می چاکه و خراپه ی مرؤف، له زال بوون و هه ژموونی یه کی له و دووانه ه له سهر ئه ویتر، دپته دی، واتا، دژایه تی و یه ک بوون، په رموون و په رته وازه یی، راستی و ناراستی، موتله ق و ریژه یی، هه بوون (وجود) و نه ه بوون (عدم)، رووناکی و تاریکی، ... هه ره ه موویان دیارده ی ته عاموولی ئهم دوو نیروو گه له ده ناسرین. به ره هم و سه ننتیزی ئه و دووانه ه مرؤف له میژوودا وه ری ده خات و به دیه یه هری هه ل سوکه وت و بزاقی جیهان و میژوو یه. هه ره وه ک دیاره، کرؤک (جه وه ره ی) ناوه روکی فه لسه فه ی زهردهشت، ده گه ریته وه سهر جه مسه ری ئه قئل و هزی مرؤف، به واتایه کی دروستتر، هزرگه ری و ئه قلابیهت له ناوقه دی ئهم ئایینه هدا سه قامگیر کراوه، هه ر چند له به ستینی ماریفهت و ئیمانیش له و په ری پته وی و مه زبووتی دایه. سیمای زهردهشت له بوچوون و نووسراوه کانی ئه شراق و حیکمه تی خوسره وانی به تاییه تی شاره زوری به ئاشکراییی و کراوه یی وه دیار ده که ویت، یه کی تر له زانایانی دنیای ئیسلامه تی، که له باره ی زهردهشت و تیروانینی ه کانی، زور به پوختی و پوزینتیقی دواوه (قطب الدین اشکور) له شاگرده کانی میرداماده وی که سی ده بیژیت: «روناکی و تاریکی دوو پره نسپی دژ به یه کن، هه روها یه زدان و ئه هریمه ن، پپشوو نه ی گشت خولقیندراوه کانی جیهان له لیکدان و لیکبوون و ئاویته بوونی ئه و دوو ئه سله دپته دی، ...»

تاقمیک ی زور له پسپوران و زانایان له و باوه رده ان که ماده کان و موغه کانی ئایینی (کورده کان) دامه زریه هری فه لسه فه ن، دوور له راستی نی یه که بگوترئ، فه لسه فه و ئه قلابیه تی زهردهشتی، کاردانه هوه یه کی بئ ئینکاری له مه ر فه یله سوفه کانی روژئاوا به گشتی و یونانیه کان به تاییه تی به جئ هیشتووه، پیوسته زور به کورتی په نجه بو هه ندیک له م رایانه ه رابکیشین.

به گویره ی قسه ی (دیوژینی لائوسی) یونانی، که له زمان ئه رهستوو ده په یقی، ده لیت:)) موعه کانی مادی و زانیانی کلدانی بابیل و حه کیمه کانی هیند بناغه دارپژ و بنیات نه هری (فلسفه فن.)) پلوتارخوس له باره ی بیر و باوهر و بوچوونه کانی زهردهشتی گه لیک باسی هیناو ته ئاراهه. (دینه ی ایرانی س ۱۳۹-۱۴۵)

خویندنه هوه و بوچوون و جیهانبینی فلسفه ی زهردهشت، ههر له و کاته وه جیی سه رنجی فه یله سووف و حه کیمه کانی گه وره ی جیهان بووه، بیر قانانی خاوه ن رای جیهانی کون له وان ه، سوقرات، ئه فلاتون، دیوگنیس، ئه رهستوو، هیراکلیتوس، دیموکریتوس، پروتاگوراس، دیموکریت، فیساغوریس، تاتیانوس و ... به شانازی و لوت به رزییه وه، له زهردهشت و ئایدیولوژییه که ی دواون و شوینیان لی وهرگرتوو ه. دیوگنیس (Diogenes) ده نووسی: «ئه رهستوو په رتووکیکی له ژیر سه ردیپی (magikos) داناوه که له ودا به راشکاوی زهردهشت به دامه زرینه ری فلسفه ده ناسریت». ههر ناوبراو ده لیت، ئه رهستوو له کتیبه به نرخه که ی خویدا (peri philosophia- درباره ی فلسفه) له مه رفه لسه فه ی موعه کان به به ربلاوی باسیکی تیر و ته سه لی هیناو ته ئاراهه. (دینه ی ایرانی س ۱۴۰)

تاتیانوس ده گپریته وه، ژ. ئه لیکساندریوس په پیره و و هه قالی پارسه کان (ئیرانیه کان) و فلسفه ی موعه کان «موعه کان» بووه. (تاریخ و فرهنگ ایران کهن، دکتر هوشنگ طالع س ۲۵۸)

(هانری پواش) له په رتووکی میژووی ته مه دوونی ئیران (تاریخ تمدن ایران) دا به راشکاوی ده ریده بری که وا ویده چی دیموکریت و پروتاگوراسی سوفسه تایی له بابیل له مه حزه ری زانیانی کلدانی و موعه کانی ئه و مه لبه نده، زانستی خویان کو کرد بیته وه و دیموکریت، تیوری (تله پاتی) و وینه هکانی (تساویر) خو ی له ماریفه ت و عیرفانی ئیرانیه کان (موعه کانی ماد) وه ده ست هیجابی.))

ئینجا ههر به و راده یه ش، گیان و کرۆکی ئه و فلسفه و جیهانبینی که به زهردهشت گه یشت و له و ریبازه دا گه شه ی سه ند، شوین دانه هری هه بووه.

ئه و به لگانه ه، له لایه که وه دان پیداهینانی فه یله سوغه کانی گه وره ی جیهانی و یونانی بو ئیمه ده سه لمینی و له لایه کی دیکه شه وه خو ی له خویدا، ئه و حه شارگه یه ی بو ئیمه روون ده که نه هوه که کورده موعه کانی مادی رۆلیکی زور سه ره کی و قوولیان له مه ر دامه زرانندی فلسفه و ئاوه زگه ریته گیپراوه.

نکوولی له وه ناکری که پیکهاتنی جیهانبینی فلسفه ی یا به واتایه کی دروستر راقه و شروقه ی ههستی، له داهینان و وه ده ستهاتوو هکانی زهردهشته له و رووه وه زور به جییه که هوزانانی یونانی، زهردهشت به داهینه ر و بنیاتنه ری فلسفه له قه له م بدن، ئه ویش که سانیکی وه ئه رهستوو و ئه فلاتون.

به پیی وته ی خودی یونانیه کان، فیساغوریس، زانست و لیکدانه هوه کانی له سه ر کارتیکردنی زهردهشت هانتوته دی، دوان و بوچوون و ده برینه هکانی ئه م فه یله سوغه که ده گوتریت ئامیانی دینی بووه و وه ک هه وه لین دین ناسراوه، ئه وه بو ئیمه ده سه لمینی. ههر له و باره وه تا قمی که له نو سه رانی کونی یونانی، زهردهشت به هاوچاخی فیساغوریس ده زانن و به رده وام ئه و زانیه به شاگرد و راهاتووی زهردهشت ده ناسین.

سوقراتی یونانیش (۴۶۹-۳۹۹ پ.ز) که باوهری به خوایه کی نادیار و تاک هه بووه، به گه واهی میژوو له ستایش و کرپنوش بردن بو خوایه کانی فه رمی یونان لایدا و به شوین هه لگرتوویی له زهردهشت به جیگه ی ئه وان خوی بیانی (هه مان ئه هورامه زدا) ره واج داو به و پییه به رای یونانیه کان گومرا بووه و به تاوانی گومرا بوون و گومرا کردنی لاوه کانی یونان له سیداره درا.

مهكتهبی، "گورانی بهردهوام" (تغییرات پیایی)، که له لایهن هیراکلیتووس دامهزراوه، لهمهپر
ئهو باوهپه قایم کراوه که گوران و دوندونی تاکه پرهنسیپی سهرهکی زال بهسهر جیهاندایه،
واته جیهان له گورانی ههمیشهیی دایه ((نه همان، مانه هومان، نه همانه ه))، یهکیان له
مهرگی ئهوهیترا، دهردیتهوه و له ژیان یهکیتر دهفتهوتی (دهمری).

ناوبراو دهیگوت: لهناو ئاخنی ههر شتی، دژبهرایهتی و پارادوکس ههیه، ههر ئهوهش دهیته
هوی گورانکاری ههمیشهیی و تهکاموول پیکدییت، بیگومان ئهمه وهبیرهینه هرهوی دووهیزی
سهرهکی و دژبه یهکی موسبهت و مهنفی له ناو ئایینی زهردهشت دایه.

چوار عونسوری سهرهکی سروشت واته ئاو، با، خاک و ئاگر لهناوبیری زهردهشتی، یهکیتر لهو
برگانه هیه که فهلسهفهی زهردهشت له سهری دهو دهگیریت.

«دایکی ژیان "خاک"، ئاوی ژیان "ئاو"، بابی ژیان "خور"، ئاوری ژیان "ئاگر»
چنین است فرمان دادآفرین

که پاکیزه دارند روی زمین

چو آباد باشد به کشت و به کار

به مردم رسد سود ازو بیشمار

به گیتی بود آن کسی بهترین

که توشه به آباد کردن زمین

.....

به زرتشت گفتا ای پاک جان

سپر دم به تو آبهای روان

به خلق جهان بازگوی کز آب

بود در تن همگنان زور و آب

ازو زنده باشد تن جانور

وزو تازه باشد همه بوم و بر

چو پاکیزه باشد کراد ممر

بیاید گداز و نیارد فطر

سخن گفت درباره رستی

که از زرتشت گوید آبا هرتی

نباید به بیدار کردن تباه

به بیهوده بر کردن از جایگاه

کز راحت مردم و چارپاست

تبه کردن او نه راه خداست

دیاره ئهم چوار جهوهه ره سروشتیه، (ئاو، با، خاک و ئاگر)، رۆلیکی گرینگی له بۆچوونه هکانی
زهردهشت به خووه هه لگرتووه، ههر ئهوهش له شکل گرتنی چوارچیوهی فهلسهفهی سهرهتایی
یونانیهکان کایهیی لهسهر کراوه.

به گومانی تالس، ژیربهنای ههموو شتی ئاوه، ههر وهک دهیگوت: ((ههموو شتی ئاوه))
ههروهها له قورئانیشدا ئاو بهسهرچاوهی ژیان لهقه لهم دراوه و له بۆچوونهکانی مهسیحی بۆ
غوسلی تهعمید که لکی لیوهرده گیریت.

ئه نکسیمینوسی یونانی لهو بروایه دا بوو که ههوینی سهرهکی و کارتیکهر، تاکه و ئه ویش ماددهی
ههوا (با) یه، ((ویدهچی دنیا نه ههس بکیشتی)).

هیراکلیتوسیش له مه پ نهو باوه پره ساغ ببووه که، هه موو جه وه ره کانی سروشتی ئاو، با و خاک، له تیداچوون و ئیستحاله ی ئاگر پیکدیته. ((ئاور باوکی هه موو شتیکه)) .
 رامین جه هان به گلوو ده لیت: ((پیویسته گرنگی فهلسه فی - ئه خلاقی ئه م ئایینه ه به که م نه هزانین، چونکه کاریگه ریه کی زوری کردوته سهر هزری یونانی و ئه فلاتوونیه نوییه کان)) .
 بی شک، چوارچیوهی بیر و پا و فهلسه فه ی زهرده شتیه کان و موغه کان، پهل و پوی هاویشتوته سهر بیر و باوه پ و لیكدانه هوه ی روژئاواییه کان؛ بویه نیچه به ئاشکرایی راده گه یه نی که ((حق و ابوو، فهلسه فه و فه ره هنگ و ته مه دوونی ئیرانی (موغه کان و زهرده شتیه کان) له ریگه ی یونان و روومه وه بو روژئاوا هاتبایه، نه هک فهلسه فه و ته مه دوونی یونان له ریگه ی روومه وه)) .
 مه خابن، گه لیک چه مک و مه فهووم و بوچوونی زانستی و فهلسه فی له لایهن یونانیه کانه هوه قوزراونه هته وه، ئینجا به زمان و جلکی یونانی راده ستمان کراونه هته وه. هیگیل له لیدوانه هکانیدا، سوقرات به یه کی له که سایه تیه جیهان میژوویییه کان داده نیته، له بهر ئه وه یکه به باوه پی هیگیل، روچی پرسیاریتی و پرسگه ری له هه موو شتیکه ده کات و پرسیارگه ری رهواج ده دات.

ئه م تاییه ته ندیه ی سوقرات، له دینی زهرده شتیذا زور بهرچاوه، به جوړیک که له زوربه ی گفتوگوکانی زهرده شت له گه ل ئه هورامه زدا، به زاروه ی پرسیار ده په یقی. (بلئ بزانه ... ؟) ، (وه لامم بده وه و ... ؟) و ... روچ و جه وه هری پرسیارگه ری له دینی زهرده شتی و مروقی ئیرانی هه میسه له ئارا دایه، به شیوه یه ک که مایه ی به خته وه ری و خوشبه ختی زانراوه، ئه وه ش دیاره که به خته وه ری و خوشبه ختی به شیکی زوری ههر له و دنیا به دایه .
 ((ئه ی مروقی پاریزکار، له پرسیارکردن له من ده ست هه لمه گره، ئه ز خولقینه هری کرده وه ی باش و گه لیک زانام و ده توانم وه لامی پرسیاره کان بده مه وه که وایه له من پرسیار بکه، تا خوشبه خت بی)) . (برگه ی (۱۸) قیندیداد - خالی (۷))
 (... له من پرسیار بکه تا ویپرای ئه ویکه وه زعی خوت باشتر ده که ی، خوشت به خته وه ر و خوشبه خت بکه ی.) . (برگه ی (۱۸) قیندیداد - خالی (۷))

زهرده شت بیرمه ند و تیوری دانه ری کوردستانی کون له ده قی گاتاگاندا وه ک هونه ریکی به سوژ و فه یله سو فیکی وردبین و قوول ئه ندیش، له بونیادی ترین پرسیارگه لیک که له به رده م مروق له ئارا دان و هیشتاش ههر له گه ردان، ده دویت. (دینه ی ایرانی س ۱۴۱)
 خوی زهرده شت راده گه یه نیته که « پرسیارم لی بکه، چونکه پرسفی هه موو پرسیکت ده ده مه وه ». بیگومان به پیی پیناسه ی هیگیل، زهرده شت که سایه تیه کی جیهان میژوویییه (جهان تاریخی) و پییشه نگایه تی زهرده شت له م ره هه نده شه وه ئاشکرایه .
 به رای ئیمه، یه کی له تاییه ته ندیه هه ره سه ره کی فهلسه فه ی زهرده شت، که تا کوو ئیستا سه رنجی پینه هدراره، پیوه ندی نیوان هزری فهلسه فی و پروای ماریفه ته .
 گومان له وه دا نی به که بیر و ئه قلی زهرده شتی و بگره موغه کانی به ره گه ز (مادی پیش زهرده شت، له سه ر ئه و بناغه دارپژراوه، که ئاوه زگه ریته، به که لک وه رگرتن له فاکتوره کانی سروشتی و واقعیته کانی مروقی خاکی له سه ر گوئ زه وی، رولی سه ره کی ده گپیت. له م باره وه که پروا و ئیمان و باوه پی میتافیزیکی زهرده شتیه کان به گشتی و مروقی ئیرانی له سه ر هیم و هه ویته ئه قل دامه زراوه و قه دی کیشاوه، هیچ گومانیک ناتوانین بخه ینه ه ناو دلمان .
 به گو فانی میژوو، زهرده شت یه که م که سه له ناو پیغه مبه ر و فه یله سو فه کان که، سه رنجی مروقی واته هه ست و ئیمانی بولا ی ئه قل و لیكدانه هوه راکیشاوه .

زۆربهی هه‌ره زۆری ئایینه هکانی سامی وهک، په‌هوودیهت، مه‌سیحیهت، ئیسلامه‌تی و ... له‌سه‌ر پایه‌ی ئیمان و باوه‌ر هاتۆته‌ گۆرێ و ئەقل و ئاوه‌زگه‌ریتی وهک پاساوی ئەو هه‌ست و ئیمان ه، کاریگه‌ری ده‌بیته‌. به‌ واتایه‌کی دیکه‌، هه‌ستیان به‌ پێویسته‌ بوون یا خود به‌ رێپه‌روی کردن له‌و ئایینه‌ ه کردووه‌، نه‌ ه ئەوه‌یکه‌ ئەقلیه‌ت و لیکدانه‌ هوه‌یه‌کی فه‌لسه‌فی و هزری ئەوانی بۆی لای دین و ئیمان راکیش کردبیت، واته‌ ئەقل و ئاوه‌زگه‌ریه‌تی له‌سه‌ر بناغه‌ و هه‌وینی ئیمان و برۆا دا‌پێژراوه‌ نه‌ ه به‌ پێچه‌وانه‌ ه.

به‌ بێ قسه‌، له‌ چوارچێوه‌یه‌کی فه‌ره‌هنگی به‌رفراواندا، دین و ئولی هه‌ر نه‌ هته‌وه‌یه‌ک، پێوه‌روناسینه‌ هری راده‌ی ته‌مه‌دوون و فه‌ره‌هنگ، بگه‌ر نیشانه‌ هی هۆش و زه‌ینی کۆی رابردووی ئەو نه‌ هته‌وه‌یه‌، به‌ ئەژمار دیت. به‌ جوهره‌ته‌وه‌ ده‌توانرێ بگوترێ، پێناسه‌ی میلیه‌ته‌کانه‌ ه. ئینجا له‌ سه‌ر ئەو راستیه‌ش هانتینگتون له‌ ناو بابه‌تیکدا ده‌نووسیت: ((مرۆف خۆبی و هه‌وویه‌ت و شوناسی خۆی به‌ پێی باب و باپیران، میژوو، دین و ... پێناسه‌ ده‌کات و ده‌دۆزیته‌وه‌.))

ئاگوستینی قدیس، که‌ شوین هه‌لگرتووی ئایینی زه‌رده‌شت، به‌ تاییه‌تی مانه‌ هوی بوو، به‌ راشکاوی ده‌یگوت ((خه‌باتی سیاسی له‌ جیهاندا، نه‌ ه له‌ مابه‌ینی ده‌وله‌ت و دین، به‌لکوو له‌ نیوان ((کۆمه‌لگای ئاسمانی)) و ((کۆمه‌لگای زه‌وینی)) دایه‌، که‌ ئەوه‌لینیان نوینه‌ هری خواجه‌رستی (سپه‌نتامینوو) و ئەوه‌تریان هی تاوانباران و خراپکارانه‌ ه (ئهنگره‌مینوو)، به‌ ده‌سته‌ واژه‌یه‌کی‌تر، سه‌ره‌کیتترین ئەندیشه‌ی ئاگوستین له‌مه‌ر ئایینی "دووشار"ی، ئاسمانی و خاکی هاتۆته‌ ئاراوه‌.

(تاریخ اندیشه‌های سیاسی در غرب - دکتر طاهری - صفحه ۱۴۳)

توماس ئاکونیا که‌ به‌ گه‌وره‌ترین و به‌هێزترین فه‌یله‌سوفی موده‌رپرسی، له‌ سه‌ده‌کانی نیونجی ده‌ناسریت، به‌ شوین هه‌لگرتنی بۆچوونی رۆژه‌ه‌لاتی (به‌ تاییه‌تی بیروکه‌ی زه‌رده‌شتی) به‌رده‌وام له‌ هه‌ولێ ئەوه‌ دابوو که‌ سازش و لیک نزیك کردنه‌ هوه‌یه‌ک له‌ نیوان ئیمانیه‌ مه‌سیحی و ئەقلانییه‌تی یونانی پیک بینیت، ته‌واوی خزمه‌ت کردنی ئاکونیا به‌ مه‌سیحیه‌ت ئەوه‌ بوو که‌ دینی مه‌سیح له‌گه‌ل فه‌لسه‌فه‌ی ئاوه‌زگه‌ریتی ئەفلاتوون و ئەره‌ستوو ئاوێته‌ بکات و پردیکیان بۆ دروست بکات. (تاریخ اندیشه‌های سیاسی در غرب - دکتر طاهری - صفحه ۱۴۳)

دیاره‌ ئەو به‌رێزه‌ بۆ هه‌میشه‌ سه‌رکه‌وتوو نه‌ هبوو، چونکه‌ به‌ پێچه‌وانه‌ هی زه‌رده‌شتی، ئیمانیه‌ مه‌سیحی له‌ سه‌ر به‌ردی بناخه‌ی ئەقل و هزر دانه‌ هه‌مزه‌رابوو، ئەو راستیه‌ش له‌سه‌رده‌می رینسانس به‌ زه‌قی خۆی نیشان دا.

هه‌ر وهک ئامازه‌ی پیدرا، ئیمان و برۆای زه‌رده‌شتی له‌سه‌ر جه‌مسه‌ری ئەقل، په‌لی هاویشتوو، ئەمه‌ش به‌کێک له‌ تاییه‌تمه‌ندییه‌کانی هه‌ره‌ گه‌وره‌ی فه‌لسه‌فه‌ی ئیرانی (کورده‌کانی موغ و زه‌رده‌شت) ده‌زانین.

به‌ کورتی ده‌توانین ئەوه‌ بلین که‌، باوه‌رێ ئەقلی و هزری لیکدانه‌ هوه‌ زه‌رده‌شتیه‌کانی بردۆته‌ سه‌ر ئیمان و برۆایه‌کی قه‌لبی، نه‌ ه به‌ پێچه‌وانه‌ ه، له‌ راستیدا ئەو فورموله‌ی (ئیمان له‌سه‌ر پایه‌ی هزر)، یا (هزر له‌ سه‌ر پایه‌ی ئیمان) ئەگه‌ر نه‌ ه‌لین پیکه‌ینه‌ هری ته‌مه‌دونه‌ ه، ده‌توانین به‌ ریحۆشه‌که‌ری ته‌مه‌دوون و ده‌سکه‌وت له‌ قه‌له‌می بده‌ین.

به‌ سوکه‌ ئاورپیک له‌مه‌ر میژووی ئایینی، سامی و عه‌ره‌به‌کان ئەوه‌مان بۆ روون ده‌بیته‌وه‌ که‌ له‌ چاخیکی میژوویدا، دگماتیزم و ده‌مارگیری و شک و توند و تیزی دیته‌ ئاراوه‌ و له‌ چاخ و کاتیکی‌تردا، هه‌ر له‌سه‌ر هه‌وینی و په‌ره‌نسییه‌کانی پیشوو که‌م ته‌رخه‌می و دیارده‌ی لائیک و سکولارو له‌وانه‌ ه، بێ دینی و ... دیته‌ گۆرێ.

مه‌مه‌دی غه‌زالی، تووشی ئەو نه‌ هه‌ماه‌ته‌ بووه‌، له‌ راستیدا زۆری هه‌ولدا، ئەقلانییه‌ت و ئاوه‌زگه‌ری زه‌رده‌شتی له‌گه‌ل هه‌ست و برۆای ئیسلام گری‌ بدات. به‌لام نه‌ هته‌نیا سه‌رکه‌وتنیکی وه‌ده‌ست نه‌ هه‌ینا، به‌لکوو، دانی به‌ شکستدا هه‌ینا و به‌ لای ئیمان و هه‌ستی قه‌لبی شو‌ر بۆوه‌ و

به راشكاوى دهري برى كه " ئهوه مومكين نىيه ". هوى ئهه شوكست و دابهزينه ههش ئهوهيه كه، ئايينه هكانى سامى و ئىسلامهتى، لهسهه هوش و بوچوون و ناواخنى فرههنگى، كوى ساميهكان له دريژايى ميژوودا سرچاوهى گرتووه و ئاوهزگهري به واتاي واقيعى خوئى له ناوياندا دهوريكى به خووه نه هديه، تيروانين و بالابيني ميتافيزيكي، دهرفهتى بهه سهرهه لدانه ه، نه هداوه، له حالئىدا زهردهشتيهت و ئايين و فهلسهفهى ئيرانيهكان و يونانيهكان، لهسهه ئهقلبييهتى پيكهاته له ناوهروكى دهق و فرههنگى تاييهتى و كوى ئهقلئى ئهوان هاتوته كايهوه. ههه له دريژهى ئهه مملانه هيهدا، سووره وهردى، له روانگهى بو چوونى ئهقلئى و كردهوهيى زهردهشتى، رامانئىكى بهربلاوى به سهه ئىسلامدا بووه و لهه كارهشدا سههركهوتويى وهدهست هئناوه.

هوى راست بوونه هوه و سههركهوتويى سووره وهردى له جووش كردنى ماريههتى ئيمانى و ئاوهزگهريهتى، پئى چهقاندن له سهه بهردهى بناخهى زهردهشتى و بوچوونى رهسهنى كوردايهتى بووه، له راستيدا سههري ريز و نه هوازشى بو زهردهشت دانا و به لايتردا سههري شوپ نه هبووه، جا ههه بويهش به پيچهوانه هى غهزالئى، سههري لهسهه ئهه بوچوون و ريزگرتنه ه دانا و له تهمهنى (٣٥) سالييدا له پيئاوى رهسهنايهتى و راست بوونى بيروپراى خوئى، شههيد كرا.

دياره لهه بارهوه نمونه ه زورن، يهك له وانه ه دهتوانين باس له(عومهه خهيام)، (خاجه نزام)،(زهكهرياي رازى)، (خاجه نهسيري توسى)، (ماوهردى)، (فردوسى)، (صدرالمتألهين) و ... بكهين .

به باوهري زوريك له زانايان، فهلسهفهى زهردهشت له لايهكهوه كارتىكردنئىكى چروپهري لهسهه حيكمهتى ئيمان و ئهشراق داناوه، له لايهكى ديكهشهوه، گرينگى و بايخ پيدان به بير و ئاوهزگهريهتى و بوچوونى كاركردى و واقيعگهرايى، رهنگدانه هوهيهكى بي ئينكارى له فهلسهفهى يونانى تا هيگيل و ههتر به جئ هئشتووه، به شيوهيهك كه نيچه مروقى (بهرتهه) له زات و دهروونى ئهه پياوه مهزنه ه دوزيوهتهوه و به جيهان ناساندويهتى.

روناكى و نوور يهكيكئى لهه باس و بابتهه فهلسهفيانه هى ئهه ئايينه هيه، به تاييهتى عيرفانى ئيرانى لهه بهستينه هدا كاردانه هوهيهكى زورى ههبووه.

شيخ سووره وهردى، بوورينه هرهوهى حيكمهتى ئهشراقى زهردهشتى دهنوسيت: ((يهكهمين نه هتيجه له (نورالانوار) تاكه و ئهويش نوورى مهزنى نزيك (نورالاقرب العظيم) ه، كه ههلبهت لهلايهن پيشينيان بهعونسوورى ئههه (دهناسرا)) (زردشت پيامبر ايران باستان- هاشم رضى- ل١٦٨)

راشهكارى(حكمله اشراق) واته، قووتبه ددين شيرازى چوار سهده لهمهه بهه، بههوشيوهيه راي خوئى دهردهبريت: ((زهردهشت دهفهرموئ، سهههتاييترين شتيك كه ئههورامهزدا خولقاندويهتى بههمهه (هيماي نوور) ه،... ههه ئهههش لهلايهن ئيمامى ههشتهه به ههديسيك ئاماژهى پيكاوه: ههركات رهسوئى خواى بهچاوى دل تماشاى خواى دهكرد ئهوى لهبازنه هيهك لهنوور و به ويئه هى نوور بينيوه كهپهردووى بهسهه داكيئشراوه،... ئينجا لهريوايهت و گيپراوهيهكى ديكهشدا هاتووه: خوا برپيته له ههفتاوحهوت داپوشى پر له نوور كه ئهگهه بيت و ئهه حيجابانه ه وهلابنرين، ههه كهسيك چاوى پييكهويت، جوانى سيماي خوا، دهيسووتينيت،...)).(ههمان سهههچاوهى پيشوو-١٦٨-١٦٩)

رؤلى ئاگر له ئايين و فهلسهفهى زهردهشت

ئاور (ئههور - ئاهور - ئاهر - ئاهير - ئاتر - ئاگر - ئازهر) لهناو بوچوونه هكانى ئاييني زهردهشت و بگهه پيش لهدايكبوونى زهردهشتيش له ناو كوردهكان و مادهكان، پله و بايهخيكي زورى ههبووه، له ههقيقهتدا ئاگر له باوهري كورد و زهردهشتيهكان، رهگهزيكى پيروزي ههيه.

له پيش هممو شتيك وهك سهره تايهك پيوسته نهو راستييه بخهينه هروو كه زوربهى خهلكى ئاسايى، ته نانه هت ماموستايانى ئاييىنى (ئيسلامه تى)، لهو باوه رپه چهوته دان كه ئاييىنى زهردهشت به ئاييىنى ئاگر و زهردهشتيه كان و ئاگر په رست يا خود گاور و به شروقهى (فورئانى پيرؤز) مه جووس ده زانن؛ به واتايهك، واى ليئيگه يشتوون يان ههر ليى تينه هگه يشتوون، سهره راي نه وهش بير و ئولى زهردهشت به دوواليزمى و دووانه هپه رستى ته نانه هت دووخوايى ده ناسن و به رده وام له چه واشه كردن و تاوانبار كردنى زهردهشت و ئاييىنه ه پاگزيه كهى، راناوهستن، جا به وته و گوتارى پچرپچر و دوور له راستى و تينه هگه يشتووى، لهو چه شنه ه ديارده گه له ناراستيانه هيان به زهردهشته وه لكانده وه و گه ليك بوچوونى ناحهز و ناشيرينيان وه پال ئاييىنى زهردهشتى ناوه. هه لبهت لهو راستيه ميژووييه ناتوانين نكووى بكهين له سهردهمى ساسانيه كان به تاييه تى كوئايى نهو زنجيره هيه، دياردهى خراپ و ناحهز هاتوونه هته گوڤى به لام دينى ره سهنى زهردهشت ههر له سهر جيگه و رپگه خوى ماوه ته وهه. دياره نهو و قسهى نه گهر غه رزى تيذا نه هبيت له رووى نه هزانينه ه، چونكه فرى به سهر هيچ راستييهك نيه.

به چاوخشانديك به سهر رميژووى ئيسلامى عه ربه كان، ويده چي به كه م كهس كه زردهشتييه كانى به فهرمى و نووسراوه، به ئاگر په رست زانيوه، جه نابى عومهر كورپ خه تتابه. ناوبراو كه پاشايه تى عه ربه كانى به ده ست گرتبوو، پاش سه قامگير كردنى ده سه لاتى خوى نامه هيه كى پر له هه ربه شه و گوڤه شه بو يه زگه ردى كورد (ئاخرين پاشاى ساسانيه كان) به رپده كات، دواى نه وه كه سووكايه تيه كى زور به ئيرانيه كان و بيروباوه رپى زهردهشتييه كان ده كات، به شان و باهووى ئيسلامى نه وان دا ديته خوار، داوا له يه زگه رد ده كات ده ست له ئاگر په رستى! و شرك هه لبرگريت و نه للا به رستى، لهو نامه هيه دا جهخت ده كاته وه نه گهر لهو ديارده و دينه ه ده ست بهر نه هدات و له سهر بيروباوه رپى نه وان موسلمان نه هبيت و خوى راده ستى عه ربه كان نه ه كات نهوا له گه ل برېقه و تيزى شمشيرى موسلمان ه كان رووبه رووده بيته وه و ولاته كهى داگر ده كريت و ... دياره يه زگه رديش پاش سهر سوورمان له وه يكه نه عه رابيه كى تازه پيگه يشتوو له لايه كه وه خوى به رامبه ر بهو داناوه و له لايه كى ديكه شه وه بهو شيويه له نامه كه يدا ده دويت و نهو شتانه بهم جوڤه ديني ته به رباس و خوى هه لده سوورپيى، وه لامى ده راوه كانى به پوختى و به توندى ده داته وه. پاشاى ئيرانيه كان، دواى نه وه يكه هه ژارى و سهر به داوين بوونى نه وان به ئيرانيه كان وه بير ده خاته وه و ئامازه پيدانكي گشتى به ميژووى ساميه كان و ئاريايه كان ده دات، له وه لام دا دنووسيت: ((زور جيگاي داخه كه سيك ريه رايه تى گه لى موسلمانى گرتوته ده ست كه ئاگادارى و زانيارى له سهر دراوسيه كهى نى يه و بير و باوه رپى ئيرانيه كان نانسيت و له ميژوو هيچ نازانيت و له گومرپايى دايه.)) يه زگه رد به دواى ليذوانكي زور، ده ليت: نه ته وهى ئيرانيه كانى ئاريايى كه خاوه ن فه ره هنگ و مروقايه تيه كى هه زارن ساله يه ئاگر په رست نى يه و به هيچ كلوجى سهر بو ئاگر و شتى تر شوڤ ناكاته وه به لكوو ئاگر هيماى نه هورامه زدايه (كه ئيوه نيوتان ليئاوه نه للا)، ئاگر روناكى و پاكي و نه وگه رماييه كه ئيمان و هه ستى مروقى ئيرانى له باره گهى نه هورامه زدا، ده بوورزييتته وه و دژ به تاريكى و گومرپايى و نه هريمه ن ده وه ستيت، ئاگر خولقيندر اوى مه زدايه نه ه خود نه هورامه زدا.

«ريز و سپاس بو تو نهى ئاگرى نه هورامه زدا، ريز ده گرم لهو روناكيه پاكه، هيژمان پي بيه خشه تا بتوانين باشتريين نه نديشهى چاك و كرده وه مان هه بيت، يارمه تيمان بده تا له درو و ناراستى و ناحهزى دوورى بكهين و... تا به لكوو شياوى په رستشى نه هورامه زدا بين.»

راستيه كهى نه وه يه كه، عه ربه كان، له لايه كه وه، بو سووك كردن و له نيوبردنى نه م ئاييىنه ه پيرؤزه و راسته قينه ه، له م وشه يه كه لكى به هه ليه ان وه رگرتوو و ئامانجيان به هه له دابردن و پروه شيوكردنى نه م ئاييىنه بووه و له لايه كى ديكه شه وه، موسولمانه ه ناعه ربه كانيش لهو

گیزاوه کهوتوون که وهک عه‌رهب و به داخواست، له به‌ستینی فیکری، ئه‌وان، بیریکه‌نه هوه، باشتربلین له فره‌هنگ و داگیرکاریه‌کانی عه‌رهب و سامی به‌رگری و داکوکی بکه‌ن. هه‌ر چوار جه‌وه‌ه‌ری پیکه‌پینه ه‌ری بوون، (ئاگر، با، خاک، ئاو) له ناو فه‌لسه‌فه و بوچوونی زه‌ردهشتی پیروژن.

ئاگر له دریزایی میژووی مروّف به‌گشتی و ئاریاییه‌کان به‌تایبه‌تی ریزی لئ گیاراوه، ئاگر سه‌رچاوه و دیارده‌ی پاکی و خاویینی و روشنایی بووه، ئاور له‌ناو ده‌قه‌کانی ئاقیستا، به‌یاریده‌ه‌ری سپه‌نتامینوو و دوژمنی ئه‌هریمه‌ن و دیوه‌زمه‌کان ده‌ناسینریت، هه‌ر پینج کاتی شه‌وانه‌ روژ به‌هه‌لگیرساندنێ ئاگری پیروژ له‌ ئاگرخانه ه‌کاندا، راز و نیاز و نوپژ له‌ لایه‌ن موبه‌ده‌کان به‌جئ هاتوو.

ئایا هیچ بیریا‌ن له‌وه‌ کردۆته‌وه‌ که له‌ قورئاندا خوایه‌که‌یان؟ سویند به‌ روژ و خوړو نوور ده‌خوات که یه‌کئ له‌ هیما و موشته‌قاتی ئاگر و رووناکییه. (والنهار إذا تجلی)، ئایا له‌وه‌ تیگه‌بشتوون که (والشمس و ضحاها و القمر إذا تلاها * والنهار إذا جلاها) ئه‌م ئایه‌ته، لیکدانه هوه و جوړه‌ خویندنه هه‌یه‌ک له‌ بوچوونه ه‌کان و ئایینی زه‌ردهشت و گاواره‌تییه! ئایا ده‌زانن، سوپه‌یه‌ک به‌ ناوی (الشمس) و سوپه‌یه‌ک به‌ نیوی (الفجر)، له‌ قورئاندا له‌ ئارا دایه، ئایا ئاگاداریان به‌سه‌ر ئه‌وه‌دا نییه و نه‌ هیانینیه‌وه‌ که موسا له‌گه‌ل نوور و ئاگر که کلکه‌نما و سه‌مبوولی خودا ده‌ناسرین، دیدار و هه‌قه‌یه‌قینی کردوو، ئایا ... ؟ گه‌ر قورئان بو‌ خوئی زه‌می ئه‌و که‌سانه‌ی کردوو؛ که‌ قورئان به‌وردی ناخویننه‌وه‌و بیری پیناده‌ن و هه‌روا به‌سه‌ریا ئه‌رپون. (أفلایتدبرون القرآن أم علی قلوب اقلها) -محمد/ ۱۲۴

«ئایا هیچ تینافکرن له‌م قورئانه‌؟یان ئه‌وه‌یه‌ دلایان قوفلی لئ دراوه و داخراوه.»

له‌ گاتا‌کاندا (یه‌سخا - هاتی ۴۳ - خالی ۹) هاتوو که (ئاگر هیما‌ی ئه‌هورامه‌زدایه)).

که‌ آن نور(روشنی آتش) از نورهای خداست

کزانگونه رخشان به‌پیش نهاست

له‌ بره‌گی "فه‌روه‌ردین یه‌شت" و "هورموزدیه‌شت" دا به‌م جوړه‌ نووسراوه ((جه‌سته‌ی خوا له‌نووره و ده‌روون و ره‌وانی ئه‌و زاته له‌ راستی)). ئه‌هورامه‌زدا خوئی له‌خویدا روناکی نووره‌کان (نورالانوار) ه. له‌عیرفانی ئیسلامی، چه‌مکی "نورالانوار"ی حیکمه‌تی ئه‌شراقی و فه‌لسه‌فه‌ی ئه‌سحابی نوور، هه‌مان زاتی(واجب الوجود) ه.

له‌ناو قورئانی پیروژیشدا خوا به‌چه‌شنی نووریک‌ی ره‌ها و موتله‌ق شروقه‌ده‌کریت، «الله نور السموات والارض» هه‌ر ئه‌و ده‌سته‌واژه‌یه‌ به‌روونی له‌ئاقیستادا به‌شیوه‌ی «ئه‌ته‌غره‌ره‌ئوچه‌نگه‌» واتا، نور و روشنایی موتله‌ق و بی‌ پایان هاتوو.

بی‌ شک هه‌لو‌یستی زه‌ردهشت و کورده‌کان، له‌مه‌ر ئاگر و رووناکی، روون و ئاشکرایه و جیی هیچ قسه‌وقسه‌لوکیک نییه، له‌ روانگه‌یه‌کی دیکه‌وه، ریز و حورمه‌تی ئیمه‌ بو‌ ئاگر و روشنایی، هیچ گومان و چه‌واشه‌بیه‌ک به‌ خووه‌ هه‌لئاگرئ. بانگه‌وازه‌که‌ی زه‌ردهشت بو‌ ریز گرتن له‌ ئاگر، به‌مه‌به‌ستی ستایش کردن و ریزلینانه ه، نه‌ هک په‌رستش و کرپنوش کردن، له‌و لاشه‌وه، ئاگر جینشینی ئه‌هورامه‌زدا، نه‌ ه‌کراوه، که شیاو‌ی په‌رستش بیت، به‌لکوو، ئاور، دیارده و خو‌لقیندراویکی پاک و به‌ هیزه له‌ لایه‌ن ئه‌هورامه‌زدا.

به‌ پیوستی ده‌زانین سووکه‌ئاوری‌ک بده‌ینه هوه‌ سه‌ر بو‌ چوون و لیکدانه هوه‌کانی ئه‌هورامه‌زدا له‌مه‌ر ئاگر.

له ئاقیستا و دهقه پیروژهکانی گاتاکاندا، له ئاگر ریژگیراوه و گوتراوه که هیمای ئیزهده، نه ه خودی ئیزهده.

به سهرنج دان و تییبینی، روون دهبیتهوه که بهو رسته و واژانه ه له باره ی ئاگر قسه کراوه.

"له ئاگر ریژ دهگرم، چونکه خولقیندرایی ئههورامهزدایه".

"تۆ، هو ی ئاگری ئههورامهزدا ...".

"تۆ، ئه ی نزیکتیرین (ئیزهده) به ئههورامهزدا ...".

"گهورهترین وهدهیپینراوی مهزدا و نزیکتیرین خولقیندرایی به ئههورامهزدایه".

"سلاو و ریژ بو تۆ، تۆ هو ی ئاگری ئههورامهزدا ...".

"ئییمه، بهر له ههموو شتییک، ئه ی ئههورامهزدا، ئاوری تۆ ستایش دهکهین".

"رۆژی نۆهه می ههر مانگ، به رۆژی ئاگر، ناودیر کراوه".

(دامستتر-خاللی ۴-برگه ی ۱۱-ئیندیدا - لاپه ره ی ۲۰۱)

بیگومان، ئه وه دهقه کورتانه ه، به باشی ئه وه بوچوونه ه ههلهیه ی پيشوو بهرپه رچ ده داته وه. کورد له سهره تاي میژووی دیرینی خویدا، هه میشه ئاگر و روشنایی خوش ویستوه، هه میشه دلایان پی کراوته وه، ههر تا ئه وه سهرده مهش، خانوو به ره کانیا ن به ره و رۆژ دروست ده که ن. ههر ئیستاش به ئاگر و نوور و رۆژ سویند ده خون.

کورد پيش چاخ ی زهرده شت، میترایی و رۆژپه رست بووه، واته، چون رۆژ، سه رچاوه ی روشنایی و پاکی بوو، لایان به ریژ و خوشه ویست بووه، تا راده یه ک که به ناوی رۆژپه رست ناوبانگیا ن ده رکردوه.

ماناییه کان رۆژپه رست و موغه کان (قورئان گوته نی مه جووسه کان) ی کورد، خاوه ن هیژ و ده سه لات ی ئایی نی - سیاسی، رۆژپه رست و دوا یی ئاگر په رست بوون، ته نانه هت هیرو دوت ده لی ت: ((موغه کان ئاگر په رست بوون)).

که وایه، به وه ده گه یین که له پله ی یه که مدا، کورد و زهرده شتییه کان ویپرای ئه وه یکه ریژ و حورمه تیکی زوریان بو ئاگر داناوه، ئاگر په رست و گاور و مه جووسی! نه ه بوون و نین، له پله ی دووه می شدا، ئه گه ر ئاور به یینه ه وه سه ر میژووی نه ه ته وه کانی تر، به روونی بو مان ده رده که وئ که، فه لسه فه ی بیری کورده کانی زهرده شتی له سه ر نه ه ته وه و ئایی نه ه کانی تر له م باره وه، ده بی نری ت ههر ئه وه فه لسه فه راستیه که، ئاگر له گه ل ئه وه یکه، جه وه ره یکی خاوه ن ره گه ز و گه وه ره یکی خاوی ن که ره وه شه، هیمای پاکی، گه رمی و روشنایی و زانیاری و له یه ک وته دا، سپه ننامینوویه، دژی تاریکی، ناحه زی، خه زانی و خراپه یه.

هرآن چیزی که عیان است

چو عکسی ز آفتاب آن جهان است

جهان جمله فروغ نور حق دان

حق اندروی ز پیدایی پنهان

ته وه ره یکی دیکه، که بو ته مایه ی هه له و په له، ئه وه یه، که، زهرده شتییه کان به دووانه ه په رسته ناسن و وای بو ده چن که، زهرده شتییه کان ئه هریمه ن (یا به قه ولی خو یان، شه ی تان) به شه ریک و برابه شی خوا ده زانن!

بو تیگه یان دن و روونکر دنه ه وه ی ئه وه که سانه ه، هه ولده ده یین که ئه وه بوچوونه ه، زور به کور تی ره ت بکه یینه ه وه.

راسته ئایینی زهردهشت لهسه ره دوو کۆلهکه و کارینتهی سه رهکی، ئههورامهزدا و ئههریمهن دهوور دهخوات، بهلام دهبیت سهرنج بدهینه ه سه ره ئه و راستیهش که له لایهکهوه دووانه ه په رستی به مانای ستایش و په رستشی دوو، خودای دژ به یهکه، وهک خودای زانست و خودای نه هزانی، خودای ئهوین و خودای شه پ، خودای نه ندروستی و خودای نه هخۆشی و که ساسی، ... له لایه نیکی دیکه وه، وهک رۆژ روونه ه که ئه و بۆچوونه ه، لای زهردهشتیهکان نییه، ئهوان ئههریمهن به هیزیک دهزانن که له ده ره نهجامی مرۆفایه تی و راستی، تیک ده شکیت و رهوان و بیر کردنه هوه و ئه ندیشهی چاک، به سه ره بیر و ئه ندیشه و کرده وهی خراپ، زال ده بیت که وایه، دهگه ل ئه وه یکه، ئه و واقعیه تهی خراپه و جه وهه ری گه نده لی و دژ به رووناکی ده سه لمینن، له گه لیدا خه بات ده کهن و لیی دوور ده که و نه هوه؛ جگه له ده ربهرینی رق و نفرهت، له و باوه ره دان که له ئاکامدا تیکده شکیت.

به شایه تی ناوه رۆکی گاتاکان، ئه شو زهردهشت هه لۆبستی روون و ئاشکرای به رامبه ر به شرک و کوته ل په رستی و چه ند خودایی نواندوه، ئه و بانگه شهی ئایینی تاقانه ه په رستی ده کات، له هه موو گرینگتر ئه وه یه که، زهردهشت کۆسپ و ته گه ره کانی سه ره ریگه ی یه کتا په رستی، ته خت کرد و هه موو ئیزه ده کانی ئاقیستایی، خسته ژیر ده سه لات و فه رمانی ئه هورامه زدا. تاکه خاوه ن ده سه لات و زاتی به پیژ و خولقینه ه، ئه هورامه زدا، له قه له م دراوه، ئه وه ش خۆی له خۆیدا چاکسازیه کی به نرخ و شو رشیکی هه ژینه ه رانه ه، له بۆچوونه ه کانی سه رده می ئاقیستا و چاخ ی پی ش زهردهشت ده ژمیردریت.

به جو رئه ته وه ده لێن، له و باره وه که زهردهشت تاکی بی وینه ه، یه کتا په ره ست بووه ودینی زهردهشتی، ئه م بۆچوونه ه نوییه ی بره و پیداره ه یه چ گومان و دردو نگیه ک ناتوانین بخه ینه ه دلمان.

زهردهشت به م شیوه یه له زمان ئه هوراموزدا، به ره په رچی قسه ی ناراستی نه هزانه هکان ده داته وه: ((... هه ر ئیستا، ستایش ده که م و ده په ره ستم، خودایه کی که مه زترین ه، که خوازیاری چاکه یه بۆ خولقیندراره کانی، که ئه هورامه زدایه و ده خوازم من له باشتترین و پرکاکله ترین زانیاری و ماریفه ته کان ئاگادار بکاته وه و ...)) .

خویندنه هوه ی زۆربه ی میژووناس و رۆژه لاتنسه کان، به تایبه تی پسپۆرانی ئیسلامی و رۆژئاواییه کان له سه ره ئه و پایه دیته روو که گشتیان "ئههریمهن" له روانگه ی زهردهشتی، وهک "شهیتان" له ناو ئایینه هکانی ئیبراهیمی به تایبه تی مه سیحیه ت و ئیسلامه تی داده نین، دیاره هه ره له سه ره ئه و گریمانه ه و دانه ه به ره هه قی ئه و دووانه ه لیکدانه هوه ی له مه ر ده کهن، هه ره بۆیه ش که وتوونوته ناو چالای نه هزانی و دوور له راستی ده په یقن!

ئه وه قسه ی تیدا نی یه که، ئه نگره مینوو (ئههریمهن) له ناو دینی زهردهشتی و بۆ چوونه هکانی ئاقیستا، جیاوازیه کی بنچینه هی هه یه له گه ل ئیبلیس و شهیتان له ناو ئایین گه لی تر.

به پیچه وانه هی ئایینه هکانی دیکه، ئه هورامه زدا خولقینه ه و به دیه ینه هری ئههریمهن و ناحه زی و ره ش و خراپه نییه (وهک له ئیسلامدا وه به ره چاو دیت)، به لکوو خولقینه هری ئه ندیشه ی مرۆف گه ل و خودی مرۆقه. له کاتی کدائه ههریمهن له دایکبوی ئه ندیشه و کرده وه و قسه ی خراپی مرۆقه کانه ه. له و رووه وه که ئه هوراموزدا خودای چاکه یه، ئههریمهن خودای خراپه نییه، چونکوو به هیه چ کلۆجی، بۆ ئههریمهن ستایش و کرپنۆش ناکریت، به رده وام داخواری و دوعای شکست و تیداچوون و نفره تی له پشته.

شهیتان له روانگه ی ئایینی سامی و ئه و جو ره ی که له قورئاندا وه دیار ده که ویت، به رانه ره که ی خودایه، به لام ئههریمهن له فه لسه فه ی ئایینی کۆنی کوردی، یه ک له وانه ه زهردهشتی، نه هک له هه مبه ره خودا، به لکوو به رانه به ره بۆچوون و ئه ندیشه ی خراپی مرۆقه. له به ره ئه وه ناشیت و راستیش نی یه که ئه م دووانه ه و وهک یه ک تماشا بکریین.

یه کئی له گرنگترین فاکتوره کانی فهلسه فهی زهرده شتی، هه لده گه پیتته وه سه ر ئه هورامه زدا و ئه هریمه ن، له زوربه ی هه ره زوری ئایینه کانی سامی ره گز و هی تر، ئه للا، یه هووه و... خوئی خولقینه ری ئیبلیه، واته راسته و خو ئیبلیه و ده ست و پیه ونیه کانی، گریدراویه وه ش، دیارده گه لی شه پرخرابه و ناراستی، له لایه ن خوی خولقینه ری شه یتان و ئیبلیه دیتته دی، له و ئایینه گه له دا پاش دیالوگیکه شانویانه ه، شه یتان به رانه ر به خوا ده وه ستیت و سه ربزیو ده بیت و به هه ره شه کردن له خوا له فه رمانی ده رده چیت، به لام له جیهان بینی و بوچوونه ه فهلسه فیه کانی زهرده شتی، ئه هورامه زدا هاوکار و داژداریکاری ئه هریمه ن نانسریت، چونکه داهینه هر و خولقینه هر ئه هریمه ن نییه و مه زدا چاکه ی روت (خالیه) ه. که وایه له م باره وه ئه هورامه زدا له گه ل نیشانه هی پرسیار و سه رسوورمان رووبه روو ناکریتته وه.

به ره چاوکردنی پره نسیپی ئیختیار و سه ربه سنی مرؤف، بومان مسوگه ر ده بیت که له مه پرخرابه و کرده وه ی ئه هریمه ن نه ته نیا ئینسان وه ک مرؤفیکه ی خاوه ن ئیراده به رپرسیاره، له روویکی دیکه وه ئه وه وا ده کات ئایینی زهرده شتی له و پرسیاره کونه ه که هه میشه له ئارادا بووه (خوی خاوه ن ده سه لات و به توانا بو له شه ر و خراپه به رگری ناکات و خوئی خولقینه هر گومرایی و ئه هریمه نه ه؟) جیا بکریتته وه و زاتی بی وینه ه و به هیزی تاپو ده کریت و ده سه لمیندریت.

(سپه نتامینوو، ئه نگره مینوو) که له سه ره تای دروستبوونی جیهان به شیوه ی دووهیزی دژ به یه ک، له ئه ندیشه، کرده وه و قسه دا، سه ره له ده ات، که یه کیان چاکه یه و ئه وی تریان خراپه یه (گاتاکان - برگه ی ۳۰ - خالی ۳)، له لایه که وه ئیزه دی بالا، سمبوله که یه تی و به رجه سه بوونی راستی و رووناکیه، له لایه کی دیکه شه وه، ئیزه دی رووره ش و ئه هریمه ن، هیمایه تی و نزم بوونی درو و تاریکیه.

به کورتی و به زاراهیه کی فهلسه فه ی ده شیت بلین، دینی زهرده شتی له شکلی تیزوئانتی تیز هاتوته ئاراهه، له حالیکه دا، دینه هکانی تر له چه شنی سه ننتیز به ره م هاتوون.

ریژدار هاشم ره زی، نووسه ری به ناوبانگی ئیرانی، له په رتووکی (زرتشت پیامبر ایران باستان) دا، ئاوا دیتته ئاخافتن: ((گرنگترین پره نسیپ و کوله که ی ئایینی، که زهرده شت، خستویه تیه پیش ریروانی، تاقانه هپه رستی ئه خلاقه ی بووه، زهرده شت به زبر و زه نگیه کی ته واو، دلکی قورس، په رستی خوا گه لی جوړاوجوړ و هه لیت و په لیتی بی بایخ و داب و نه هریتی چه وت و پوخله واتی نا ئه خلاقه ی و نامرؤفانه هی ره ت دایه وه))

له راستیدا، له روویکه وه، ریگه ی بو رولگییرانی ئیزه ده کانی ئافیستابی پیش خوئی ته خت و ته کوز کرد و له روویکی دیکه شه وه ته قانه ه په رستی و مرؤفایه تی هیئانه ه کایه وه.

ته واوکه ری ئه و قسه یه، ئه وه یه که، زهرده شتی کورد، ویرای باوه ر پیدان به دوو هیزی سه ره کی و ناته با، وجودی دو خوی خاوه ن ده سه لات و له یه ک ئاستی، ره ت دایه وه و مه زه به ی له ته وحید و یه کتا په رستی نزیکتر کرده وه، به بی هیچ دردوئگیک، تیفکرین و خویندنه وه ی گاتاکانی پیروزی زهرده شت ئه وه مان بو ده سه لمینیت.

جه ژنه کانی زهرده شتی

فه ره هه نگ و دین، بیر و باوه ری هه ر گه ل و نه ته وه یه ک، له ناخ و ناوه روکی جه ژن و هویه کانی ئه م نه ته وه یه به روونی ده بینریت. گومان له وه دا نی یه، گه وره ترین و قوولترین دیارده ی هه ر دین و ئاینیک که له ناخی جیژن و ماته مینه کانیا ن به زه قی خوئی وه دیار ده خات و به رجه سه ته ده بیتته وه یه کئی تر له هه ره تاییه ته مندی به نه رخه کانی ئه و دینه ده ناسریت.

له بوچوونه کانی زهرده شتی جیژن، په لوه پیاپیه کی به رز و گرینگی هه یه، شادی و که یف خوئی و گه شاره یی به پیچه وانه ی ئایینه کانی ئیبراهیمی و سامی، نه ته نیا ناپسند و مه کرووه نازانریت به لکوو له گه ل ئه وه یکه ویست و خوازاروه ی ئه هورامه زدا یه بگره هوئی خیر و پاداشتی جوړاوجوړییش ده نرخیندریت.

جیژنی زهردهشتیهکان و پرای ئهوهیکه مایه‌ی سه‌رخۆشی و کرانه هوه‌ی ده‌روون و شادی به‌خشه، وه‌ک دابی سوپاسگوزاری و ره‌وتیکی نه‌ته‌وه‌یی- ئایینی به‌ئه‌ژمار هاتووه. دیاره شیوه‌ی ژیان و که‌ش و هه‌وا و ناوچه‌ی جوگرافیا‌ییش کارتیکردنیکی پته‌وی له مه‌ر دیارده‌ی جیژن داناوه.

جیی باسه یه‌کی له تاییه‌تمه‌ندیه‌کانی هه‌ره‌گرنگ و پپواتای ئه‌و دیارده‌یه که له ناو نه‌ته‌وه‌کانی تر وه‌به‌رچاو نایه‌ت ئه‌وه‌یه که، ئه‌و کاته‌ی ناوی رۆژ له‌گه‌ل ناوی مانگ بینه یه‌ک، ئه‌و رۆژه (به‌فالی نیک) ده‌گرن و جه‌ژن به‌حیسیب دیت، به‌زاراوه‌یه‌کی دیکه بۆ هه‌ر رۆژی مانگ، ناویکی تاییه‌تی ته‌رخانکراوه که هاوتای ناوی مانگه‌کانه ه، بۆ وینه ه رۆژی شه‌شه‌می هه‌رمانگیک به خوردا‌دروژ ناودیر کراوه، که وایه شه‌شه‌مین رۆژ له مانگی خوردا‌د که ناوی خوردا‌ده، ده‌بن به‌یه‌ک و ئه‌م رۆژ جیژن چیده‌کری.

به‌و پییه، زهردهشتیهکان له‌ماوه‌ی هه‌رمانگ، جیژنیکیان ده‌بی‌ت، ئه‌وجا له ماوه‌ی دوا‌زده مانگی سالدا دوا‌زده جیژن ده‌گرن و هه‌ر جیژنیکی تاییه‌تمه‌ندی و ناوی تاییه‌ت به‌خوی پیوه‌دیاره و له سه‌ر باب‌ه‌ت و ته‌وه‌ریکی جیا‌واز و پیویست دیته‌دی.

جه‌ژنی سه‌ده، چوارشه‌مه‌سووری، تیرگان، میه‌ره‌گان، نه هورۆز، رۆژی ژنان و ... له‌م ده‌سته جیژنانه ه‌ن. سی جه‌ژنی سه‌ره‌کی و زۆردی‌یرین و به‌نرخ‌ی زهردهشتیهکان میه‌ره‌گان، نه هورۆز و چوارشه‌مه‌سووری ده‌ناسری‌ت، که به‌چه‌شنیکی به‌ریلاو و به‌رده‌وام هه‌ر سال پیروژ ده‌کری‌ت.

«« کۆتایی ««»»

شیکردنه هوه:

- ۱- پيشگريک بۆ ريژ ليان له زهردهشت که له لايه‌ن ئه‌هورامه‌زدا ته‌نيا به‌و به‌خشاوه.
- ۲- که‌وی، ناوی فه‌رمان‌په‌وا و ده‌سه‌لات‌داره‌کانی سه‌رده‌می زهردهشته که له ئاقیستادا ئاماره‌یان پیدراوه، له‌م وشه‌یه‌گه‌لیک ووشه‌ی کوردی وه‌ک کاک - کاوه و ... لی بۆته‌وه.
- ۳- که‌ر په‌ن، ناوی مامۆستایان و کاربه‌ده‌سته‌کانی ئایینی سه‌رده‌می ئه‌شوو زهردهشت .
- ۴- ئمشاسپند، نوینه ه‌ر و فریشته‌کانی ئه‌هورامه‌زدا، ئیزه‌ده موقه‌ده‌سه‌کان

سه‌رچاوه‌کان :

- ۱-تاریخ ایران باستان، دیانوف، مترجم روحی ارباب
- ۲-تاریخ تمدن و فرهنگ ایران کهن، دکتر هوشنگ طالع
- ۳-میژوووی کورد و کوردستان، محه‌مه‌د مه‌ردۆخی کوردستانی، وه‌رگی‌پانی، محه‌مه‌د سه‌عید
- ۴-اوستا، ترجمه و پڙوه‌ش، هاشم رضی
- ۵-زرتشت، پیامبر ایران باستان، هاشم رضی
- ۶-آناهیتا، ابراهیم پورداود، به‌کوشش مرتضی گرجی
- ۷-زند و هومن سین، کارنامه‌ اردشیر بابکان، صادق هدایت
- ۸-طلوع و غروب زردشتی گری یا ون‌دیداد، آر.سی. زرنر، دکتر تیمور قادری
- ۹-مجموعه قوانین زردشت یا ون‌دیداد، دارمستتر، ترجمه‌ دکتر موسی جوان
- ۱۰-اوستای کهن، رضا مرادی غیاث آبادی
- ۱۱-ون‌دیداد، جلد ۱ و ۲ و ۳، هاشم رضی

جهلال حاجی زاده

